

Tošenovský, Ludvík

O konkrétnosti filosofických pravd (k otázce konkrétnosti pravdy)

In: Tošenovský, Ludvík. *Příspěvky k základním otázkám teorie pravdy*.
Vyd. 1. V Praze: Státní pedagogické nakladatelství, 1962, pp. 167-196

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/119319>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

IV.

O KONKRÉTNOSTI FILOSOFICKÝCH PRAVD¹⁾

(K OTÁZCE KONKRÉTNOSTI PRAVDY)

Všechny skutečné pravdy — tudíž i pravdy vědecké filosofie — jsou konkrétní, neboť podle známé teze, všeobecně uznávané v marxismu, abstraktní pravdy neexistují. V této souvislosti vyvstává závažná otázka, v čem spočívá jejich konkrétnost. V našem pokusu řešit jeden její dílčí problém chceme na ni aspoň částečně odpovědět.

V úvodní poznámce je především třeba zdůraznit, že dialektické pojetí vztahu mezi konkrétním a abstraktním vylučuje předem, aby jedny pojmy, poznatky či teorie byly považovány pouze za abstraktní a jiné pouze za konkrétní.^{1a)} Tytéž pojmy, poznatky a teorie mají jak své stránky konkrétní, tak své stránky abstraktní. Přitom v jedněch převažují stránky konkrétní, v jiných stránky abstraktní. K této elementární dialektice konkrétnosti a abstraktnosti, k dialektické jednotě konkrétního a abstraktního musíme přihlížet v našich úvahách o konkrétnosti filosofických pravd, v nichž se přece — a dodejme, že v jistém smyslu plným práveť — předpokládá vyšší stupeň abstraktnosti než u poznatků kterékoliv jiné společenské vědy nebo kterékoliv speciální vědy přírodní.

Pro rozbor otázky konkrétnosti filosofických pravd je třeba dále vzít v úvahu významovou členitost dvojice slov **konkrétní** a **abstraktní**. Na různých místech budeme mít příležitost analyzovat některé aspekty těchto jejich významů důkladněji, než tomu může být v této úvodní poznámce. Avšak jenom na tomto místě je možno a současně i třeba podat jejich předběžný a zcela stručný přehled. Výrazu **konkrétní** (a pochopitelně i jemu odpovídajícího substantiva **konkrétnost**) budeme užívat ve třech významech.

¹⁾ Poněkud upravenou verzi tohoto příspěvku viz ve *Filosof. časopise ČSAV*, roč. 1961, č. 4, str. 524—549.

^{1a)} Mír. Kusému se podařilo nedávno přesvědčivě dokázat, že v dialektickém materialismu (konkrétně v materialisticko-dialektické logice) není udržitelné dělení pojmů na konkrétní a abstraktní, známé z tradiční logiky, tj. dělení podle znaku abstraktnosti (abstrakce), a to proto, že tento znak je ve skutečnosti vlastní všem pojmům, stejně jako je jim vlastní větší nebo menší míra konkrétnosti. Srovnej Miroslav Kusý, *Problém abstrakcie v pojetí tradičnej logiky*, Slovenský filozofický časopis, 1957, č. 3, str. 221—222.

Za prvé ve významu, který budeme někdy přesněji vyjadřovat obratem **myšlenkově konkrétní**. V tomto případě půjde o kontrární pojem k pojmu **myšlenkově abstraktní**, čili uvedený obrat bude označovat takový prvek myšlení, poznatek či soubor poznatků, který se vyznačuje velkým bohatstvím určení, v němž se přihlíží k vývoji odráženého objektu, k jeho praktické upotřebitelnosti apod. Tento prvý význam slova **konkrétní** se přibližně kryje s dialekticko-logickým aspektem pojmu **konkrétní**. Dialekticky pojímané kontrární pojmy (viz např. zmíněnou jednotu konkrétnosti a abstraktnosti) jsou vzájemně charakterizovatelné a dialektickologicky definovatelné, a to nejen v tom smyslu, že výhodně můžeme vymezovat obsah jednoho pomocí druhého, ale také v tom smyslu, že vymezení obsahu jednoho z nich je současně nepřímým vymezením obsahu toho druhého. Uvedme proto ještě, že pod **myšlenkově abstraktním** pojmem, poznatkem apod. rozumíme pojem, poznatek apod. s počtem určení tak malým a s určeními tak nedokonalými (nepřihlížejícími v dostatečné míře k podstatě, k vývoji a k praktické potřebě odráženého objektu pro člověka a přeceňujícími jeho náhodné stránky), že je třeba takový pojem, poznatek apod. na dosaženém stupni vývoje poznávací a praktické činnosti považovat za nevyhovující.

Další význam slova **konkrétní** odpovídá gnoseologickému aspektu tohoto pojmu. Tento jeho význam budeme někdy v zájmu přesnosti vyjadřovat výrazem **smyslově konkrétní**. Tento aspekt pojmu je ve skutečnosti kontrárním pojmem k pojmu **pojmově abstraktní**, jímž pojmově postihujeme všechny výsledky myšlenkové činnosti, kterých nebylo dosaženo za bezprostřední účasti smyslového nazírání (i když ani ony nejsou pochopitelně dosažitelné bez zprostředkující úlohy smyslového nazírání). Toto **pojmově abstraktní** jako kontrární pojem k **smyslově konkrétnímu** se rovná — stručně řečeno — **myšlenkovému**, které může být buď **abstraktně myšlenkové** (totéž jako **myšlenkově abstraktní**) nebo **konkrétně myšlenkové** (totéž jako **myšlenkově konkrétní**). **Smyslově konkrétní** jsou především výsledky poznávací činnosti docílené myšlením v jeho bezprostředním sepětí se smyslovým nazíráním a vůbec ty pojmově formulované poznatky, které odrážejí jednotlivé věci nebo jednotlivé souvislosti, pokud jsou tyto hmotné věci a souvislosti buď přímo nebo prostřednictvím jejich projevů smyslově nazíratelné. **Smyslově konkrétní** jsou ovšem také jednotlivé počítky, vjemy a představy jako prvky smyslového nazírání.

Základními aspekty dvojice kategorií **konkrétní** a **abstraktní** jsou tedy právě uvedené aspekty dialektickologický a gnoseologický.²⁾

²⁾ Svou stručnou, ale velmi výstižnou úvahu, nadepsanou „Dialektika procesu abstrakcie“ (z knihy *Tri iniciatívy v dejinách filozofie, z druhé její části „Zo súčasnej problematiky marxistickej filozofie“*, vyd. SAV Bratislava, 1959, str. 91—95) shrnul Igor Hrušovský takto: „je abstrakcia, ktorá abstrahuje od náhodného a povrchového, a je abstrakcia, ktorá abstrahuje ľubovoľnú zložku predmetu od jeho ostatných (a teda aj významných) stránok. Toto je zlá, metafyzická abstrakcia. Podobne je konkrétnosť v zmysle náhodného zmyslového odrazu povrchu predmetu, teda v zmysle vulgárneho empirizmu, a konkrétnosť v zmysle adekvátneho a kom-

Tato dvojice kategorií má však ještě aspekt ontologický. Pod **konkrétním** se také rozumí (a to je třetí význam tohoto výrazu) přímo hmotná jednotlivina a jednotlivý hmotný vztah, jak existují v hmotné skutečnosti se všemi svými příslušnými stránkami (podstatnými i nepodstatnými), se všemi rysy a znaky. Někteří autoři přitom zdůrazňují, že každý hmotný předmět ve svém vývoji prodělává přechod od nižších stupňů konkrétnosti k vyšším a že pod vývojem rozumíme v marxismu proces obohacování a konkretizace.³⁾ Pro toho, kdo akceptuje toto stanovisko, pak z dialektiky **konkrétního** a **abstraktního** vyplývá, že předměty na nižším stupni svého vývoje jsou abstraktnější než předměty na vyšším stupni svého vývoje.

Takové názory vzhledem k tomu, že základní významy dvojice **konkrétní** a **abstraktní** spadají do oblasti subjektivní dialektiky, nejsou přijatelné, a to především proto, že v nich není dostatečně výrazně odlišeno naše pojetí otázky od jejího pojetí hegelovského. Spíše lze **abstraktnost** v tomto případě považovat za **neúplnost poznatků** (za jejich subjektivní a relativní stránky apod.), a v tomto smyslu za kontrární pojem ke **konkrétnosti** jednotlivých hmotných objektů. Pro další výklad není však nutné se tímto problémem důkladněji obírat; nám postačí pouze zjištění, že existují tři aspekty pojmu **konkrétní**, které jsou vlastně třemi samostatnými pojmy, totiž 1. myšlenkově konkrétní, 2. smyslově konkrétní a 3. konkrétní v hmotné skutečnosti.

V této úvodní poznámce nám zatím šlo o to, předběžně vymezit některé základní pojmy. Musíme však také stanovit úkol našeho zkoumání: učinili jsme to sice již také, zatím však jen zcela neúplně.

Mimo jiné je třeba ještě odpovědět na otázku, proč se v našem příspěvku k otázce konkrétnosti pravdy chceme zaměřit na problém konkrétnosti pravd vědecké filosofie. Důvodů je několik. Především je na první pohled jasné, že filosofické pravdy jsou vysoce **abstraktní**, pojmáme-li tento pojem jako kontrární k pojmu „smyslově konkrétní“, a že mají nejlepší předpoklady být ve velké míře **myšlenkově konkrétní**. Rozbor tohoto svérázného charakteru filosofických pravd nám poskytuje větší naději na osvětlení některých dosud přehlížených aspektů otázky konkrétnosti pravdy. Ztížíme si tím ovšem současně poněkud pohled na jiné stránky této otázky. Poněvadž nám však nejde o úplnost její

plexného syntetického pojmového odrazu podstatnej vnútornej diferencovanosti predmetu, ktorá teda vyjadruje a reprodukuje zákonité štrukturálne, systémové a dialektické súvislosti a vlastnosti predmetu, jeho genézu i jeho vývinové tendencie. To už nie je názorná konkrétnosť, ale konkrétnosť v zmysle konkrétneho pojmu. Pojem je konkrétny, pokiaľ odráža podstatné vlastnosti a vzťahy vecí“.

Pojímat **konkrétní** pouze jako **smyslově konkrétní** je skutečně projevem vulgárního empirismu, stejně jako by bylo pojetí **konkrétního** jenom jako **myšlenkově konkrétního** projevem jednostranného racionalismu. Ty nejkonkrétnější poznatky jsou vždy **smyslově konkrétní** i **myšlenkově konkrétní**.

³⁾ Srovnej D. M. Keburija, K voprosu o konkretnosti ponjattija, Voprosy filosofii, 1957, No 2, str. 29 a 34.

analýzy, ale jen o příspěvek k ní, nemusí to nijak významně překážet při našem rozboru uvedeného dílčího problému.

Za druhé jsme se rozhodli zkoumat otázku konkrétnosti filosofických pravd proto, že při řešení problému konkrétnosti těchto pravd můžeme se setkat s některými novými nebo aspoň dosud málo registrovanými pohledy na otázku předmětu vědecké filosofie. Jen stěží lze pochybovat o tom, že tak závažná a aktuální otázka, jako je otázka předmětu vědecké filosofie, si zaslouží, aby byla znovu a znovu osvětlována z různých hledisek. Nám zde půjde hlavně o to, přehledně naznačit, jaké důsledky pro pojetí předmětu a celkového zaměření filosofie (nemarxistické i filosofie marxisticko-leninské) zcela logicky vyplývají jak z krajnosti jednostranně zveličující úlohu smyslově konkrétních momentů v poznání, tak z krajnosti zveličující úlohu momentů myšlenkově konkrétních.

A konečně se v otázce konkrétnosti pravd koncentruje problematika společenského smyslu vědecké filosofie. Není náhodou, že v souvislosti s procesem do-
vršování kulturní revoluce věnujeme filosofii takovou pozornost. A objasnit, v jakém smyslu jsou filosofické pravdy konkrétní při své nesporné abstraktnosti, ukázat, v čem spočívá základ a podstata jejich konkrétnosti, je významné nikoli pouze z hlediska vědecké teorie, ale na prvním místě také z hlediska společenské praxe.

Nejde jen o to, že filosofie se svými vědeckými pravdami tvoří základ vědeckého světového názoru a že je obecnou metodou poznání přírodní a společenské skutečnosti, včetně společenského a individuálního lidského vědomí. Nesporně nejzávažnějším znakem konkrétně pravdivé vědecké filosofie je současně její použitelnost jako spolehlivé nejobecnější metody revoluční přeměny světa, jako nástroje revoluce. Vědět, v čem spočívá konkrétní pravdivost vědecké filosofie, je skoro totéž jako vlastnit prostředek umožňující orientaci mezi filosofickými poznatky a napomáhající ke zjištění, které z těchto poznatků jsou skutečně konkrétně pravdivé a jako takové schopné přispívat ke zpřesnění a zdokonalení také naší nejobecnější metody revolučně politické praxe.

Naším úkolem v tomto příspěvku bude proto analyzovat otázku konkrétnosti filosofických pravd, tj. zamyslet se nad charakterem této konkrétnosti a pokusit se podat nárys jejího základu a podstaty.

1. O SMYSLOVĚ KONKRÉTNÍM VE FILOSOFICKÝCH PRAVDÁCH

Proces poznávání skutečnosti je charakterizovatelný také jako postup od smyslově konkrétního k myšlenkově konkrétnímu. Přitom zde jde o dialektické sepětí dvou cest. „Na první cestě se plná představa vypařuje v abstraktní určení; na druhé vedou abstraktní určení k reprodukci konkrétního myšlením.“⁴⁾

⁴⁾ Karel Marx, Ke kritice politické ekonomie, Praha 1953, str. 171.

Prakticky všechny předmarxistické a vůbec nemarxistické soustavy a fakticky i všechny revizionistické tendence v marxistické filosofii, zvláště v gnoseologii a v dialektické logice, se vyznačují tím, že jednostranně zveličují význam buď jedné nebo druhé z těchto cest pro poznání pravdy. Zamyslet se nad některými smyslově konkrétními momenty v pravdách vědecké filosofie a pouze přehledně a zcela stručně ukázat na důsledky zveličení významu prvé z obou cest pro pojetí otázky o možnosti filosofie pravdivě odrážet svět a jeho jednotlivé stránky, to představuje náš prvý dílčí úkol.

*

Každá konkrétní hmotná věc, každá hmotná jednotlivina má jednak stránky, znaky a vlastnosti, které jsou společné s menší nebo větší skupinou jiných hmotných věcí, jednak stránky, znaky a vlastnosti, které jsou specifické jen pro uvažovanou hmotnou jednotlivinu. Žádná hmotná věc však přitom není mechanickým součtem obou uvedených typů stránek a znaků. Ty společné, a v tomto smyslu obecné, jsou současně ve své jevové oblasti, tj. v oblasti nazíratelné smysly, modifikovány vším specifickým v každé hmotné věci, a jednotlivé zvláštnosti každé hmotné jednotliviny jsou těsně spjaty se vším obecným v ní. Dialektická jednota obecných a specifických stránek (při zachování jejich relativní rozdílnosti) je také výrazně ovlivněna skutečností, že celá věc se všemi svými stránkami je neustále v pohybu, že se neustále vyvíjí. Vyvstává otázka, zda momenty smyslově konkrétního v pravdách, korespondujících s takovou jednotlivou hmotnou věcí, jsou odrazem pouze jejich specifických stránek a znaků, nebo zda mohou odrážet také stránky společné.

Pojímáme-li smyslově konkrétní jenom jako konkrétní ve smyslovém nazírání, tj. v jedné — pouze relativně samostatné — stránce lidské poznávací činnosti (smyslové nazírání úplně oproštěné od pojmového myšlení existuje prakticky jen u zvířat), pak momenty takového „smyslově konkrétního“ mohou být odrazem pouze specifických stránek uvažované hmotné věci. Pojímáme-li však smyslově konkrétní především jako konkrétní ve s m y s l o v é m p o z n á n í, tj. v poznání na takovém stupni vývoje, na němž se poznávací činnost, probíhající na základě praxe, vyznačuje převahou smyslového nazírání nad pojmovým myšlením a na němž je toto smyslové nazírání doprovázeno sice jen elementárním, ale přece jen pojmovým myšlením, pak je třeba konstatovat, že momenty takto pojímaného smyslově konkrétního v pravdách odrážejí nejen specifické, ale i obecné. Naše předběžné vymezení pojmu „smyslově konkrétní“, jak jsme je podali v úvodní poznámce, je v souhlase s tímto druhým, právě uvedeným pojetím. Zjišťujeme proto, že smyslově konkrétní poznatky o hmotných věcech, odrážející specifické stránky, znaky a vlastnosti těchto věcí, mohou odrážet také jejich obecné stránky, znaky a vlastnosti.

Projevem existence obecného v jednotlivých hmotných věcech jsou, jak známo,

vztahy mezi jednotlivými věcmi. A ty mohou být různé — od nejjednodušších souvislostí v prostoru a čase, přes příčinné vztahy až k souvislostem zákonitým.

Jestliže se poznání samého **obecného** v jednotlivých hmotných věcech neobejde, jak jsme již ukázali, bez účasti aspoň elementárního myšlení, pak poznání všech složitějších, příčinných a zvláště zákonitých souvislostí je možné pouze na tom stupni vývoje poznání, vhodně nazývaném **rozumové poznání**, na němž se poznávací činnost, probíhající na základě stále se rozvíjející praxe, vyznačuje vysoce rozvinutým pojmovým myšlením, výrazně v ní převažujícím nad smyslovým nazíráním. Přitom ovšem **smyslově názorné** a veškeré **smyslově konkrétní** představuje i na tomto stupni poznání neodmyslitelný zdroj a spolehlivou oporu všech pojmů, soudů a úvah, postihujících tyto složitější a složité souvislosti a vztahy.

Na tomto stupni vývoje poznávací činnosti, který nazýváme rozumovým poznáním, vzniklo a stále se dodnes vyvíjí **vědecké poznání**, schopné poznávat podstatu svých objektů. Přitom v některých vědách a v některých metodách zkoumání, v nichž jde převážně o poznání specifických stránek v hmotných jednotlivinách — ovšem také stránek obecných s poměrně nízkým stupněm obecnosti (např. ve vědách biologických a při experimentech, uskutečňujících řadu analytických průřezů do hmotné skutečnosti, jež jsou vlastně prohloubeným popisem),⁵⁾ smyslově konkrétní momenty ve vědeckých pravdivých poznatcích představují závažnou součást obsahu těchto poznatků. V jiných vědách, v nichž jde především o studium projevů obecných stránek hmotných jednotlivin v podobě vztahů mezi hmotnými věcmi, zvláště tam, kde jde o studium vztahů hodně složitých (např. v politické ekonomii, v některých fyzikálních disciplínách apod.), je celkový charakter vědeckých pravd hodně abstraktní a smyslově konkrétní momenty hrají v nich relativně menší úlohu než v prvé skupině věd.

Vědecká filosofie je za prvé soubor pravd o společných a v tomto smyslu obecných stránkách prakticky všech známých hmotných jednotlivin (zčásti i dosud neznámých a předpokládaných hmotných věcí) i o některých specifických stránkách velkých skupin hmotných jednotlivin. Tyto pravdy mohou mít všechny, jak vyplývá z dosavadního výkladu, v podstatě také smyslově konkrétní ráz.

Vzhledem k tomu, že modifikace obecných stránek hmotných jednotlivin v jejich jevové oblasti nazíratelné smysly je tím výraznější, čím větší je skupina hmotných jednotlivin, o jejichž obecných stránkách uvažujeme, můžeme tyto obecné stránky pojmově postihovat pouze v přiblížení, v procesu, v cíli. Je to patrné již u obecných pojmů jednotlivých speciálních věd, jako je např. pojem **biologický druh**, který odráží obecné stránky⁶⁾ vždy skupiny organických hmotných

⁵⁾ Srovnej Ivan Málek, *Historická metoda a experiment, K metodologii experimentálních věd*, nakl. ČSAV, Praha 1959, str. 114—115.

⁶⁾ To ovšem neznamená, ani že odráží *všechny* obecné stránky, ani že odráží *jenom* obecné stránky.

jednotlivin, stránky, které jsou společné všem takovým skupinám organismů. Obsah tohoto pojmu je přibližně jasný každému, kdo se seznámí s procesem jeho ujasňování ve všech proběhnuvších a probíhajících diskusích o něm, kdo přitom ví, že vystižení tohoto obsahu představuje cíl (myslitelný, avšak beze zbytku ani aktuálně ani potenciálně nerealizovatelný, i když současně zčásti dosahovaný vždy v každém seriózním pokusu o definici druhu apod.).

A co teprve, jde-li o takové filosofické pojmy, jako je **hmota**, věc aj. Ty zahrnují prakticky všechny hmotné jednotliviny, a proto např. v tom, co odrážíme pojmem „hmota“, klesl sice počet obecných stránek prakticky na dvě (existence nezávislá na vědomí a poznatelnost), modifikace těchto dvou stránek v jevové oblasti je však tak výrazná, že u dvou různých hmotných objektů (např. u „tohoto paprsku z hvězdy velmi vzdálené“ a u **tohoto broučka**) jsou zjistitelné pouze silou velmi náročné abstrakce. Je pochopitelné, že studium obou těchto stránek (v materialistické dialektice pojímané ontologicky a v teorii poznání) představuje dlouhý *proces přibližování k cíli* nikdy nedosažitelnému, a přece částečně dosahovanému na každém stupni vývoje našeho poznání.

Za druhé je vědecká filosofie — a to v daleko větší míře — soubor pravd o velmi obecných a složitých vztazích a souvislostech, které jsou projevem existence zmíněných obecných stránek. Filosofické pravdy, které odrážejí tyto projevy jsou nesrovnatelně abstraktnější než pravdy o samých obecných stránkách; „smyslově konkrétní“ je však i v nich obsaženo, a to jako součást základů „myšlenkově konkrétního“ — mimo jiné také v podobě dnes již mnohdy nejasných, nicméně však nesporných smyslově empirických fundamentů procesu zrodu a vývoje všech pojmů včetně filosofických kategorií, pomocí nichž jsou tyto pravdy formulovány. Přitom je neustále třeba brát v úvahu, že ve veškerém myšlení, včetně filosofického, je smyslově konkrétní dialekticky negováno, tj. nejen zrušeno, ale i zachováno a pozvednuto na vyšší stupeň, a že bez vývojově a kvalitativně nižšího stadia by nemohlo vzniknout ani stadium vyšší. Ve filosofických pravdách, odrážejících projevy obecného v podobě vztahů, složitých souvislostí a nejobecnějších zákonitostí, je tedy smyslově konkrétní dialekticky negováno.

Zároveň je však vědecká filosofie za třetí (last but not least) také ideologie, a jako taková nemá jenom vědecký charakter, ale je současně i stranická. Je v nejlepším slova smyslu nejabstraktnějším výrazem základních zájmů veškerého pracujícího lidu, především pak dělnické třídy, zájmů, které jsou v souladu s celkovou tendencí společenského vývoje. Stranickost marxisticko-leninské filosofie, dialekticky spjatá s její vědeckou pravdivostí, spočívá v jejím složitě zprostředkovaném zaměření na konkrétní, jednotlivé úkoly, které je třeba splnit na jednotlivých stupních rozvoje světové revoluce a vývoje vědy. Přihlížet k tomu jednotlivému, které v dané etapě vývoje společenské výroby, společenských vztahů a vědeckého poznání představuje hlavní článek v řetěze kauzálních souvislostí a lidských účelů, patří k důležitým úkolům filosofie. Proto vědecká filosofie stu-

duje **obecné** ve vztahu k **jednotlivému**, proto výrazně vyjádřená stranickost vědecké filosofie posiluje současně smyslově konkrétní momenty v pravdách marxisticko-leninské filosofie.

Avšak přes sebevětší naše úsilí vystopovat existenci **smyslově konkrétních** momentů ve filosofických pravdách nemůžeme nevidět, že velmi důležitým úkolem vědecké filosofie vedle vytváření vlastních speciálních pojmů je neustálá konkretizace už známých filosofických, dosud však jen myšlenkově abstraktních pojmů a poznatků. Jde o to, aby se od myšlenkově abstraktních pojmů a pravd přecházelo k pojmům a pravdám myšlenkově konkrétním. aby se „myšlení, stoupajíc od konkrétního k abstraktnímu“, nevzdalo od poznávaného objektu, ale aby se k němu stále více přibližovalo, aby jej odráželo stále pravdivěji, neboť pak — „abstrakce h m o t y, přírodního z á k o n a atd., jedním slovem všechny vědecké (správné, vážné, ne nesmyslné) abstrakce odrážejí přírodu hlouběji, věrněji, úplněji“.⁷⁾ Tato stránka otázky bude však předmětem naší pozornosti v další kapitole.

Na tomto místě musíme především konstatovat, že zjištěním nesporné existence smyslově konkrétních momentů ve filosofických pravdách jsme ještě ani zdaleka nepodali úplnou charakteristiku konkrétnosti filosofických pravd, a to hlavně proto ne, že myšlenkově konkrétní momenty, které jsme dosud neanalyzovali, hrají v nich relativně významnější úlohu ve srovnání s momenty smyslově konkrétními, než hrají v pravdách speciálních věd. Přitom platí, že 1. k pravdám veškerého lidského poznání v jejich souhrnu, včetně poznání vědeckého a vědecko-filosofického, lidstvo docházelo, dochází a bude docházet na základě přibližně stejného přispění obou cest: postupu od konkrétního k abstraktnímu (rozuměj od smyslově konkrétního k myšlenkově abstraktnímu) i postupu od abstraktního ke konkrétnímu (rozuměj od myšlenkově abstraktního k myšlenkově konkrétnímu). 2. Vědecko-filosofické poznání, posuzované v relativní izolovanosti od ostatních typů lidské poznávací činnosti, zahrnuje v sobě poměrně více usilování na cestě od abstraktního ke konkrétnímu než na cestě od smyslově konkrétního k abstraktnímu. Názory některých marxistických filosofů, jednostranně zveličujících význam postupu od abstraktního ke konkrétnímu pro veškeré poznání, lze proto v jistém smyslu považovat za jakousi „iluzi z povolání“. Kritice takových názorů a jiným podobným otázkám (také stručnému zdůvodnění obou uvedených tezí) se však budeme věnovat až v další kapitole tohoto příspěvku.

V této kapitole se máme ještě přehledně obírat důsledky, které vyplývají z jednostranného zveličování významu smyslově konkrétních momentů ve filosofických pravdách, důsledky plynoucími buď z absolutizace nebo aspoň z přecenění postupu od konkrétního (smyslově konkrétního) k abstraktnímu pro pojetí

⁷⁾ V. I. Lenin, Filosofické sešity, SNPL, 1953, str. 140.

předmětu filosofie a jejího celkového zaměření, a to jak ve filosofii nemarxistické, tak ve vší stručnosti i ve filosofii marxisticko-leninské.

Poněvadž jsme dosud ve značné míře soustřeďovali svou pozornost na smyslově konkrétní momenty v pravdách vědecké filosofie, nemůže přitom naše kritika zmíněné krajnosti budit dojem jednostranného podceňování postupu od konkrétního k abstraktnímu.

Jednoznačným výrazem zveličení významu tohoto postupu — a vůbec smyslově konkrétních momentů v pravdivém poznání — je v nemarxistické filosofii lockovská teorie abstrakce. Podle této teorie jde při tvoření pojmu o to, že se každý ze skupiny předmětů (kterých předmětů, to se neříká; mlčky se předpokládá jistá syntéza předcházející před analýzou) rozdělí (analyzuje) na smysly nezíratelné vlastnosti, znaky. Ty se pak vzájemně srovnávají a o těch z nich, které jsou těmto předmětům společné, které jsou obecné a jež se současně považují za podstatné (jako by každé obecné bylo současně podstatné a každé podstatné současně obecné), se má za to, že konstituují pojem příslušného předmětu. Naším úkolem není podat souhrnnou kritiku této teorie, tím spíše ne, že v naší československé filosofické produkci existují stati podávající vcelku úspěšně její kritický rozbor.⁸⁾ Nám půjde jen o důsledky, které z této teorie vyplynuly pro pojetí charakteru filosofických pravd, a tím i pro pojetí předmětu a celkového zaměření filosofie.

Z této teorie především vyplynul závěr, že filosofické pravdy jsou pouze abstraktní, a to vysoce abstraktní, na rozdíl od pravd jednotlivých věd, zvláště přírodních, které byly považovány za vědy objevující pravdy vysloveně konkrétní.

Závěr o vysoké abstraktnosti filosofických pravd se pak odrazil na prvním místě ve všech materialistických filosofických soustavách z doby jednoho až dvou století před vznikem marxismu a ve všech nemarxistických materialistických filosofických pozdějších. Všechny jejich hlavní nedostatky, totiž idealistické pojetí společnosti, pasívně nazíravý charakter, nedialektický metafysický způsob myšlení jejich představitelů apod. souvisí některou ze svých stránek — většinou přes lockovskou teorii abstrakce, přejímanou v podstatě všemi nemarxistickými materialisty⁹⁾ — s přeceněním smyslově konkrétních momentů v pravdě a s absolutizací postupu poznání od smyslově konkrétního k abstraktnímu. Projevilo se

⁸⁾ Srovnej Lad. Tondl, Gnoseologická úloha abstrakce, Otázky theorie poznání, Sborník statí, SNPL, 1957, str. 77—131, dále polemiku s některými závěry této statí u L. Tošenovského, Na cestě za pravdou v gnoseologii, Sborník fil. fak. Brno 1958, G-2, str. 72—73 a konečně článek Miroslava Kusého, Problém abstrakcie v pojetí tradičnej logiky, Slovenský filozof. časop., 1957, č. 3, str. 221—227.

⁹⁾ Přitom prakticky nikomu z těch, kdož přejímatli Lockovu teorii abstrakce, nevadilo, že sám Locke si byl vědom omezenosti své teorie tvoření pojmu. Sám uvádí, že není jasné, jak mohla vzniknout idea barvy, když při srovnávání předmětů musíme právě odhlédnout od rozdílných barev, že mu není jasné, jak můžeme ze smyslově zkušenosti vytvořit pojem síly, zákona, substance, když přece ani síla, ani zákon, ani substance nejsou smyslově nazíratelné. Na tuto skutečnost upozorňuje Andrej Hlávek, K problému abstraktného a konkrétného v dialektickom materializme, Filosof. časopis ČSAV, 1959, č. 1, str. 14.

to také v nedostatečné pozornosti věnované rozboru základních filosofických kategorií, který většinou nahrazovala svérázně naturfilosofická kontemplace, v převážném zaměření na problematiku gnoseologickou a etickou. Pro skutečné materialisty je přitom typické, že ze zjištění vysoké abstraktnosti filosofických pravd nevyvozovali a nevyvozují závěry o její jisté nevědeckosti, metafysičnosti apod., jak tomu odjakživa bylo v pozitivismu a dodnes je v neopozitivismu.

Nejzávažnější důsledek jednostranně empirického stanoviska záleží v tom, že toto stanovisko umožnilo, aby jeho nedostatků využil rodící se novodobý subjektivní idealismus. Ani ne tak proto, aby jejich kritikou usiloval o posílení vlastního stanoviska (to byl hlavní cíl kritiky lockovské teorie abstrakce ze strany idealismu objektivního, jak si ještě ukážeme dále), ale proto, že jejich přehnaním ad absurdum se pokusil a dodnes pokouší uvádět v pochybnost pravdivost jakýchkoli poznatků o podstatném a obecném, o složitých souvislostech mezi věcmi a o nejobecnějších zákonitostech vývoje světa. Pod záminkou, že všechno to není smyslově postižitelné a že výpovědi o tom se tudíž skládají z prázdných pojmů, postrádajících jakýkoli smysl, snaží se většina novodobých subjektivně idealistických směrů vyvracet každý materialistický, a proto vždy v podstatě vědecký pohled na svět.

Už Berkeley svým „odstraněním“ pojmu hmota (v uvozovkách, protože zcela nepřesvědčivým a pouze domnělým odstraněním), svým učením, že každé smyslu-
plné slovo je znakem jedinečných idejí, tj. jedinečných vjemů, počitků a představ, a učením, že existovat znamená býtí vnímán,¹⁰⁾ se pokoušel bojovat ze svých sensualistických subjektivně idealistických pozic proti atheistickému materialismu, tj. proti zárodkům vědecké filosofie ve filosofii předmarxistické. Boj proti některé filosofické kategorii či proti velké části těchto kategorií, hlavně proti kategoriím ontologickým, považovali Berkeley, Hume, starý i empiriokriticistický pozitivismus za vědecký postup, dodávající jistoty našemu vědění, protože v abstrakcích, které oni pokládali za prázdné, spatřovali zbytečnou překážku vědění. Tak se na věc dívá i novopozitivismus a pragmatismus. Snad nejjasněji a nejkrajněji formuloval novopozitivistické stanovisko v této věci Moritz Schlick, který prohlásil, že veškeré pojmy nejsou nic skutečného — a připustil existenci pouze pojmové funkce, která „kann nach den Umständen durch Vorstellungen oder sonstige Schriftzeichen ausgeübt werden“.¹¹⁾ Přitom není bez zajímavosti to, co je konec konců charakteristické pro veškeré subjektivně idealistické směry, hlásící se k té nebo oné odrůdě teorie znaků, že se totiž domnívá, že poznat jakoukoli věc znamená dát jí jen pravé jméno („den rechten Namen geben“).¹²⁾ Poznání tedy v podstatě ztotožňuje s pojmenováním věcí, s jejich označováním slovy.

¹⁰⁾ Srovnej Berkeley, Pojednání o základech lidského poznání, přeložil J. Brdčíko, Jan Laichter, Praha 1938, str. 44, 45—46, 48, 76 aj.

¹¹⁾ Moritz Schlick, Allgemeine Erkenntnislehre, II. Anfl., Berlin 1925, S. 21.

¹²⁾ Tamtéž, S. 7.

Ze tří typů abstrakcí (vedle 1. logických a matematických, prý libovolně zkonstruovaných, a 2. „pohodlných zkratků řeči“, získaných z bezprostředních údajů smyslové zkušenosti) považují neopozitivisté filosofické abstrakce jako hmota, kvalita, zákon aj. za vyložené fikce ve smyslu Vaihingerovy teorie fikcí.¹³⁾ Podobně se na obecné pojmy, zvláště na filosofické abstrakce, dívají také stoupenci současné odrůdy novopozitivismu — filosofie sémantické. Podobnost v tom podstatném je tak velká, že snad ani není třeba jejich stanovisko blíže rozebírat.¹⁴⁾

Většině dnešních pozitivistů ani nenapadne považovat filosofii za vědu. Jasně to vyplývá např. z názoru Johna Rowlanda, formulovaného v knize *Mysteries of Science (A Study of the Limitations of the Scientific Method)*.¹⁵⁾ Ten přímo filosofii vylučuje z vědy, neboť podle něho „science can deal only with the measurable or the countable or the weighable, and... things which cannot be measured or weighed or counted do not really fall within the province of science“.¹⁶⁾

Můžeme shrnout tento stručný rozbor dalšího důsledku jednostranného zveličování jak smyslově konkrétních momentů v poznání, tak postupu poznání od smyslově konkrétního k abstraktnímu, totiž důsledku pro pojetí předmětu filosofie a celkového jejího zaměření: novodobý subjektivně idealistický proud se snaží fakticky likvidovat filosofii jako vědu, odpírá jí objektivní předmět zkoumání a činí z ní prakticky záležitost zcela nezávazného filosofování. (Zveličování smyslově konkrétních momentů v poznání a postupu od konkrétního k abstraktnímu je přímo typické zvláště pro větší část anglosaské filosofie, neboť tato filosofie je v tom nebo onom smyslu výrazně ovlivněna Lockovou noetikou, především jeho teorií abstrakce, i když s Lockem polemizuje.)

Třetí důsledek uvedených krajností se začal projevovat poměrně brzy po uveřejnění Lockovy knihy *Essay on Human Understanding* nejdříve v podobě Leibnizovy reakce v *Nových úvahách o lidské soudnosti*. Zde stoupenec svérázné formy objektivního idealismu spatřuje ve své kritice nedostatků sensualistické teorie abstrakce příležitost ke zdůvodnění svého typu nativismu, tj. svého učení

¹³⁾ Srovnej u V. I. Stěmpkovské, *O roli abstrakcí v poznání*, vyd. AN SSSR, Moskva 1959, str. 27.

¹⁴⁾ Srovnej tamtéž, str. 22.

¹⁵⁾ *The Philosophical Library*, New York, 1957, 214 stran. Podle připojeného seznamu je John Rowland autorem pěti dalších „vědeckých“ knih, tří životopisů a několika detektivek.

¹⁶⁾ Tamtéž, p. 159. Autor připouští výjimky. Kdybychom však čekali, že to bude něco z předmětu zkoumání vědecké filosofie, byli bychom zklamáni. Je to pouze několik biologických aspektů „vědy“, jako zjišťování podzemní vody pomocí proutku apod. Není bez zajímavosti, jak se tento „vědec“ vyrovnává s marxismem. Především nezná vůbec marxistickou filosofii. Pro své brojení proti materialismu (např. na str. 101–102 nebo 206) našel jiné představitele materialismu než materialisty vulgární. Marxismus zná jen jako sociologii, a to ještě, jak upřímně přiznává (za toto přiznání budiž pochválen), jen z druhé ruky, totiž z názorů jednoho zrádce revoluční teorie a praxe dělnické třídy, dnes římského katolíka. Podle toho pak ovšem jeho polemika proti marxismu jako sociologii vypadá (srovnej str. 134–144).

o vrozených představách a zásadách a učení o tzv. nutných a věčných pravdách, jejichž primární důkaz prý přichází ze samého rozumu, na rozdíl od ostatních pravd, pocházejících ze smyslové zkušenosti. Leibniz tedy využívá nedostatků Lockovy teorie abstrakce jako argumentu proti smyslovému původu některých abstrakcí. V polemice s Lockem spatřuje, řečeno obecně, příležitost k výkladu svého racionalistického, objektivně idealistického stanoviska.¹⁷⁾

Kantův apriorismus není nic jiného než jistý projev částečného přiznání oprávněnosti idealisticko-racionalistické kritiky sensualistické teorie abstrakce. Kant však současně materialisticky připustil existenci věcí o sobě (ovšem tím, že za věc o sobě považuje také boha a nesmrtelnou duši, upadá do objektivního idealismu); eklektický — i když velmi svérázný — ráz jeho filosofie přitom dokumentuje skutečnost, že do jisté míry se přidržel sensualistické teorie abstrakce. A to je důvod, proč **abstraktní** považoval za něco méně významného než **konkrétní**, neboť celkem shodně se subjektivně idealistickou modifikací teorie abstrakce pojímá abstrakci (abstrahování) v podstatě jako vyjímání toho nebo onoho znaku pro naši subjektivní potřebu, při čemž má za to, že se vynechávají všechny ostatní kvality a vlastnosti. Kant v tom vidí nedostatek rozumu (Unvermögen des Verstandes), že se musí spokojit s nuznou abstrakcí (mit der dürftigen Abstraktion). Toto kantovské stanovisko podrobil kritice ze svých důsledně idealisticko-racionalistických posic Hegel a vehementně dokazoval svou ideu totožnosti myšlení s podstatným, s bytím.¹⁸⁾

Na tomto místě není třeba blíže pojednávat o vlastní Hegelově kritice lockovské teorie abstrakce, protože byla nedávno u nás stručně a výstižně interpretována i komentována.¹⁹⁾ Stačí pouze konstatovat, že Hegel ve své kritice sensualismu upadal sám do opačné krajnosti, protože přečeňoval cestu od abstraktního ke konkrétnímu. Že při tom jednostranně nabubřoval myšlenkově konkrétní momenty poznání je nabíledni. K tomuto typu zveličování se však ještě dostaneme v další kapitole.

Nyní již můžeme přehledně uvést a shrnout všechny důsledky, k nimž vedlo v nemarxistické filosofii zveličování významu smyslově konkrétních momentů v poznání a postupu od smyslově konkrétního k abstraktnímu:

1. nedostatky vyplývající z této krajnosti posloužily jako zdánlivé potvrzení oprávněnosti nativismu, apriorismu a panlogismu v objektivně idealistických

¹⁷⁾ G. W. Leibniz, *Nové úvahy o lidské soudnosti...*, nakl. ČAVU, 1932, hlavně *Kniha prvá* a tam z kap. I zvláště § 10 (str. 35–36) a *Kniha čtvrtá* a tam z kap. X obzvláště §§ 9–19 (str. 406–411). Přeložila Věra Rychetská. Stručnou a výstižnou interpretaci i kritický rozbor Leibnizovy kritiky lockovské teorie abstrakce podal G. A. Gevorkjan, *O roli abstrakci z poznání*, izd. AN ASSR, Jerevan 1957, str. 28–29.

¹⁸⁾ Srovnej hlavně G. W. F. Hegel, *Wissenschaft der Logik*, Lasson, II. Teil (III. Buch), S. 225–226.

¹⁹⁾ Andrej Hlávek, *K problému abstraktního a konkrétního v dialektickom materializme*, *Fil. časopis ČSAV*, 1959, č. 1, str. 2–3.

filosofiích; tím posílily nepravdivou filosofii v boji proti zárodkům filosofie vědecké;

2. novodobý subjektivní idealismus, který toto sensualistické stanovisko přehnal ad absurdum, vyvodil z něho konec konců negaci filosofie jako vědy;
3. v předmarxistickém a vůbec nemarxistickém materialismu pak vedl k zanedbávání studia základních kategorií (hlavně ontologických), k jednostranné orientaci na problémy noetické a etické.

Není sporu o tom, že tyto důsledky sensualistického stanoviska měly své vlastní, ještě daleko významnější příčiny společenské; bezprostředně byly vyvolávány vývojem věd apod. Bylo by však nesporně velkou chybou nevidět i vnitřní logiku vzájemných souvislostí filosofických stanovisek.

*

Podobně i v marxistickém materialismu za určujícího vlivu svérázných a svým způsobem jedinečných společenských podmínek došlo a dochází v poslední době za existence obdobných ideových souvislostí k tomu, že ti z marxistických filosofů, kteří podleli tendencím směřujícím k sensualistické krajnosti, jsou nakloněni k tomu, aby redukovali filosofii na gnoseologii, aby přistupovali třeba k takové kategorii, jako je příčinnost, z pozic poznamenaných subjektivním idealismem²⁰ apod. Na věci nic nemění skutečnost, že třeba též autor, když kritizuje sensualistickou teorii abstrakce, upadne do opačné krajnosti a jednostranně zveličuje postup od abstraktního ke konkrétnímu.²¹) I to je pochopitelné u pracovníků, jimž společnost po dlouhou dobu umožňovala — a to je jedna z důležitých společenských podmínek — pěstovat filosofickou teorii téměř v úplné izolaci od společenské praxe.

Byla to nejspíše také krajnost, kritizovaná v této kapitole, která — vedle obdobných či stejných společenských příčin — dohnala Vojtěcha Tlustého ke škodlivému a nebezpečnému pokusu smířit teorii odrazu s teorií znaků.²²) Od tohoto pokusu nejsou o mnoho dále ani vyloženě revizionistické výzvy, aby se marxistická filosofie vzdala nároků na vědeckost a vedla puze k jakémusi nezávaznému filosofování (někteří soudruzi v NDR po XX. sjezdu KSSS a Christiě v Jugoslávii).

²⁰) To se týká velké části partií studie Lad. Tondla „Kausální analýsa a kausální explikace“ z knihy K metodologii experimentálních věd (viz pozn. č. 5). Konkrétně kterých partií se to týká, pokusil se ukázat L. Tošenovský v recenzi zmíněné knihy ve Sborníku fil. fak., Brno 1960, řada sociálně-vědná, G, č. 4, str. 118—120.

²¹) Srovnej závěr polemiky s některými názory, vyslovenými ve studii Lad. Tondla O gnoseologické úloze abstrakce (viz pozn. č. 8), v článku L. Tošenovského Na cestě za pravdou v gnoseologii (viz pozn. č. 8), str. 73.

²²) Srovnej Vojtěch Tlustý, Marxistická teorie poznání a „teorie symbolů“, Otázky teorie poznání (viz pozn. č. 8); kritiku základního stanoviska této studie, napsanou v červnu 1957, viz v článku L. Tošenovského (citovaném v pozn. č. 8), str. 70—72 a v recenzi Vl. Mlíkovské a Vl. Mlíkovského v Tvorbě z 11. března 1958.

Ve filosofické literatuře, v různých usneseních o filosofii apod. byly již dostatečně zevrubně objasněny společenské příčiny, které vedly k těmto nezdravým, až revizionistickým tendencím, či dokonce k přechodu na stanovisko nemarxistické filosofie. Málo pozornosti bylo dosud věnováno studiu logiky relativně samostatného vývoje filosofických idejí, která může přesto, že veškeré ideje jsou koneckonců determinovány materiálními společenskými podmínkami, sehrát důležitou úlohu v jednotlivých filosofických pracích. Její úplné přehlížení a podceňování může způsobit, a občas na jednotlivých stupních vývoje vědecko-filosofického myšlení skutečně také způsobuje, značné škody. Na druhé straně její pečlivé studium může avizovat nebezpečí dříve, než se negativně projeví v oblasti společenské praxe (v praxi pedagogické, v politice apod.).

2. MYŠLENKOVĚ KONKRÉTNÍ RÁZ FILOSOFICKÝCH PRAVD

Nemůže být sporu o tom, že smyslové poznání má blíže k jevové stránce skutečnosti, ani o tom, že je vzdálenější od její podstaty než poznání rozumové. Schopnost pronikat k podstatě a odrážet zákonitosti, včetně nejobecnějších zákonitostí vývoje světa, je charakteristická pro rozumové poznání jako vývojově vyšší stupeň poznání, na němž na základě praxe — opírajíce se o smyslové nazírání — odrážíme skutečnost především pomocí pojmově myšlenkových prostředků.

Veškeré poznání obecných a nejobecnějších zákonitostí, poznávání toho nejpodstatnějšího v hmotné skutečnosti není samoučelné. Na základě takového všestranného a hlubokého poznání, které je schopno odhalovat **nutné, obecné, podstatné a zákonité** ve velkých skupinách předmětů (prakticky ve veškeré hmotné skutečnosti), skryté za nahodilostmi a individuálními zvláštnostmi mnohých jednotlivých předmětů a jevů, které učí hledat smysl v tom, co se děje kolem nás, a vědecky předpovídat budoucí děje, na základě toho všeho je možno nejen důkladněji a hlouběji poznávat jednotlivé, ale hlavně úspěšněji a přesněji působit prakticky na toto jednotlivé, měnit je a přetvářet podle potřeb člověka.

Každé poznání o jednotlivém a o obecném, i o tom nejobecnějším, poznání speciálních věd stejně jako poznání vědecko-filosofické má pro další vývoj lidského vědění a pro praktický život velký význam, je-li konkrétně pravdivé, je-li konkrétní.

A co lze považovat za konkrétní? „Konkrétní je konkrétní, protože je to shrnutí mnoha určení, tedy jednota rozmanitého.“²³⁾ Konkrétní jsou především všechny hmotné jednotliviny, konkrétní v hmotné skutečnosti jsou i veškeré vztahy — i ty nejobecnější, včetně všech typů vztahů mezi přírodou a člověkem

²³⁾ Karel Marx, Ke kritice politické ekonomie (viz pozn. č. 4), str. 171.

v podobě jednotlivých aktů praktické činnosti. Konkrétní je i vývojový proces každé jednotlivé hmotné věci i se všemi jejími souvislostmi, i vývoj velkých soustav hmotné skutečnosti. V každém vývoji jde vždy rovněž o souvislost mezi nejméně dvěma kvalitativně odlišnými vývojovými stupni. Přitom veškeré vztahy a souvislosti, jak již víme, jsou projevem existence obecného, včetně toho nejobecnějšího ve věcech.

Odrážem jevové stránky skutečnosti je **smyslově konkrétní**, tj. konkrétní ve smyslovém poznání. Shrnutí největšího možného množství poznatků o největším možném počtu určení, jak je prováděno na tom kterém stupni vývoje poznání — především poznatků o určeních patřících k podstatě — dává **myšlenkově konkrétní**, tj. konkrétní v rozumovém poznání.

Marx poznamenává, že konkrétní se v myšlení jeví „jako výsledek, a ne jako výchozí bod, ačkoliv to je skutečný výchozí bod, a proto i výchozí bod nazírání a představy“.²⁴⁾ Tomu je třeba rozumět tak, že **myšlenkově konkrétní** je skutečným výsledkem postupu od **myšlenkově abstraktního** k **myšlenkově konkrétnímu** (čili postupu od abstraktního ke konkrétnímu v myšlení), že však současně celý poznávací proces, jehož základem a kritériem pravdivosti je praxe, začíná osvojováním **smyslově konkrétního**. Přitom výchozím bodem tohoto **smyslově konkrétního**, stejně jako výchozím bodem **myšlenkově konkrétního** je konkrétní v hmotné skutečnosti.

Je tedy zjevné, že postup od myšlenkově abstraktního k myšlenkově konkrétnímu především spočívá na základech postupu od smyslově konkrétního k myšlenkově abstraktnímu — a oba postupy jsou odrazem konkrétního v hmotné skutečnosti. Na druhé cestě, na cestě od abstraktního ke konkrétnímu se konkrétní v hmotné skutečnosti odráží, reprodukuje *myšlením*, na prvé, tj. na cestě od konkrétního k abstraktnímu, se odráží *smyslovým nazíráním*. Poněvadž se však smyslové nazírání a myšlení vzájemně prolínají (na nižším stupni vývoje poznání jde o **smyslové poznání**, na vyšším o **rozumové poznání**, pojímané tak, jak již bylo u obou těchto stupních uvedeno), nelze si představovat žádný z obou postupů jenom v jakési čisté podobě, bez příměsí vždy toho druhého postupu. Nás v této kapitole zajímá dialektologický aspekt konkrétnosti pravdy, především pravd filosofických, tj. postup od abstraktního k myšlenkově konkrétnímu. Musíme proto konstatovat, že tento postup je skrz na skrz proniknut postupem opačným, tj. postupem od konkrétního k abstraktnímu, že „stále ho do sebe vstřebává“, jak se nedávno vtipně vyjádřil Andrej Hlávek.²⁵⁾

Souvislost mezi (1) **smyslově konkrétním**, (2) **myšlenkově abstraktním** a (3) **myšlenkově konkrétním** je nutno pojímat dialekticky. V myšlenkově konkrétním je myšlenkově abstraktní dialekticky negováno, kvalitativně změněno, tj. zrušeno

²⁴⁾ Tamtéž.

²⁵⁾ Andrej Hlávek, K problému abstraktního a konkrétního v dialektickom materializme (viz pozn. č. 19), str. 6.

jako už nevyhovující neúplnost určení, současně však zachováno jako myšlenková abstrakce a pozvednuto na vývojově vyšší stupeň v podobě tak velké úplnosti určení, jaká je jen na daném stupni vývoje poznání dosažitelná.²⁶⁾ A nejen to. Také vztah obou postupů, obou cest je dialektický. V druhém postupu (od abstraktního ke konkrétnímu) je prvá cesta (od konkrétního k abstraktnímu) rovněž dialekticky negována. K této otázce se ještě vrátíme v souvislosti s kritikou názorů, které v první zmíněné cestě nespátřují základy, na nichž spočívá druhá cesta, a úlohu první v poznání nepřipustně snižují.

Zde musíme především zdůraznit, že jednostranné není jen to, spatřuje-li se konkrétnost pravdivosti jakéhokoliv poznatku, konkrétnost pojmu, představy apod., výlučně v tom, že se v něm na předmět nahlíží se zřetelem k určitému času, místu a podmínkám, čili že se uvažuje jako jednotlivina. Jednostranné je také, charakterizuje-li se konkrétnost poznatku jenom jako největší možná (zatím, na daném stupni vývoje poznání) úplnost určení poznávaného objektu, a to dokonce i v tom případě, jestliže se zřetel k určitým podmínkám, k místu a k času považuje jen za jedno z mnoha určení. Konkrétnost v první krajnosti je pojímána sensualisticky, v druhé racionalisticky. Marxistické pojetí však v konkrétnosti pravd, včetně pravd filosofických, bere v úvahu dialektiku smyslově i myšlenkově konkrétních momentů poznání, dialektickou jednotu empirického a racionálního, první i druhé uvedené cesty, jednotu uskutečňovanou na základě praxe.

A právě vskutku dialektický pohled na tuto jednotu pomáhá zjistit, že filosofické pravdy mají větší možnost být myšlenkově konkrétní a menší možnost být smyslově konkrétní, než jsou pravdy speciálních věd. Ovšem i v nich jsou momenty obou typů konkrétního v poznání obsaženy. Nic jiného než to mají na mysli klasici marxismu-leninismu, konstatují-li, že např. poznatek o obecném zákonu změny je nesrovnatelně konkrétnější, než je poznatek o jednotlivém konkrétním jejím případě (Engels), tj. dovozují-li, že abstrakce hmoty, přírodního zákona apod. odrážejí skutečnost hlouběji, věrněji a úplněji (Lenin), než ji jsou s to odrazit poznatky o jednotlivých speciálních formách pohybu hmoty, poznatek o speciálním zákonu toho kterého pohybu apod.

Takové závěry vyplývají zcela logicky z toho, že **myšlenková konkrétnost** filosofických pravd je pojímána v dialektické jednotě s momenty smyslově konkrétního, kdežto poznatky speciálních věd často v nedostatečné míře docilují nebo mohou docilovat myšlenkové konkrétnosti svých pravdivých závěrů. Při zkoumání kterékoli speciální formy pohybu hmoty dochází k metodické izolaci zkoumaného předmětu ve větší míře a ve výraznější podobě než při vědecko-filosofickém zkoumání té nebo oné otázky. Filosofická analýza umožňuje při-

²⁶⁾ Čtenář jistě nepřehlédl, že pojmu „určení“ užíváme ve shodě s K. Marxem jednak ve významu stránek, znaků a vlastností jednotlivých předmětů a vztahů hmotné skutečnosti, jednak ve významu jejich odrazů. Srovnej K. Marx, Ke kritice politické ekonomie (viz pozn. č. 4, 23, 24), str. 171.

hlížet více ke složitosti vývoje a k souvislostem zkoumaného objektu, než k nim přihlíží badatel ve speciální vědní disciplíně, dokonce i takový, který je vybaven znalostí obecné dialekticko- a historickomaterialistické metodologie.

*

Marxovo pojetí konkrétního jako „shrnutí mnoha určení“, jako „jednoty rozmanitého“, rozumíme-li mu ve vyložném smyslu slov, pomáhá nám tedy blíže pochopit charakter konkrétnosti nejen pravd vůbec, ale také zvláštnosti charakteru filosofických pravd.

Nakolik se zasloužil o toto plodné pojetí **konkrétního** Hegel? Lze najít v jeho učení o „konkrétním“ racionální jádro, podobně jako je v jeho filosofii nalézáme hlavně v jeho dialektice? Ano, možno je najít. Takové jádro představují některé jeho postřehy, vyloupneme-li je z deformující slupky a zbavíme-li je objektivně idealistického základu. Jsou to především některé stránky jeho učení o jednotlivém, zvláštním a obecném, o podstatě a jevu, o pojmu jako podstatném, všeobecném, zahrnujícím v sobě bohatství zvláštního a přímo pojetí **konkrétního** jako „jednoty rozdílných určení“.²⁷⁾

K racionálnímu jádru Hegelovy koncepce konkrétního patří i pojetí postupu od abstraktního ke konkrétnímu, které je vystopovatelné hlavně na struktuře Vědy a logice, v níž Hegel postupuje od kategorií jednoduchých a abstraktních ke kategoriím stále složitějším, úplnějším a v tomto smyslu konkrétnějším. Dále budeme však mít příležitost ukázat aspoň na dvou případech, k jakým důsledkům v celkovém pojetí vědecké filosofie a jejích pravd vede to, jestliže se v marxismu aplikují některé z těchto Hegelových pouček, aniž se v dostatečné míře zbavují deformujících idealistických stránek.

Domnívám se však, že existuje v Hegelově díle krátká stať, která na početných příkladech vzatých ze života ukazuje, „Wer denkt abstrakt(?)“²⁸⁾ (tak také zní její titul) a s kterou lze téměř bez výhrad souhlasit. Podstatu rozboru příkladů v ní uvedených lze shrnout ve zjištění, že abstraktně myslí ten, kdo nebere v úvahu dostatečné množství určení předmětu, o němž uvažuje. A to je závěr, s kterým nutno souhlasit téměř beze zbytku. (Dodat by bylo ovšem třeba, že abstraktně uvažuje také ten, kdo ve svých úvahách opomíjí zřetel k jednotlivému, totiž k jeho místu, času a podmínkám existence.)

Racionální jádro Hegelova pojetí „konkrétního“ ovlivnilo vcelku blahodárně i Černyševského, který přitom úzkostlivě dbal o zachování rovnováhy empirického a racionálního v pojetí konkrétního. Učil, že „pojem je konkrétní tehdy, když je představen (predstavljajetsja) se všemi vlastnostmi a zvláštnostmi (ve

²⁷⁾ „Das Konkrete ist die Einheit von unterschiedenen Bestimmungen . . .“, G. W. F. Hegel, *Sämtliche Werke* Glockner, 18. Band (Vorlesungen über die Geschichte der Philosophie, Zweiter Band), Stuttgart 1941, S. 182.

²⁸⁾ G. W. F. Hegel, *Wer denkt abstrakt?*, *Sämtliche Werke*, Glockner, 20. Band (Vermischte Schriften aus der Berliner Zeit), Stuttgart, 1930, S. 445–450.

slově „všemi“ je skryt negativní vliv Hegelův, jak si ukážeme dále; pozn. L. T.) a v té situaci, v níž existuje, a ne v abstrakci od této situace“.²⁹⁾ Když Plechanov a Lenin zdůraňovali, že pravda je vždy konkrétní, a když Lenin vypracovával své pojetí konkrétního, dalo se tak nesporně nejen pod zásadním vlivem zakladatele marxismu, ale také v jisté míře pod vlivem zmíněného racionálního jádra v Hegelově filosofii a pravděpodobně také pod vlivem tohoto jádra v té podobě, kterou mu vtiskl Černyševskij.

Lenin už v devadesátých letech v jedné kritice legálně marxistické polemiky s nacionalismem vytýká této polemice abstraktnost ve smyslu nepřipustně velké neúplnosti určení a tím současně dokazuje její nepravdivost. V téže stati však kritizuje Struveho také pro nedostatek konkrétnosti ve smyslu empirickém (to, že nepřihlíží ke zvláštnostem ruských poměrů), vytýká mu všeobecnost apod.³⁰⁾ Požadavek všestrannosti zdůraznil Lenin také ve známé diskusi s Bucharinem a Trockým o otázce odborů.³¹⁾

Jistý, sice jen potenciálně existující, přece však nesporný, osobitý rys Lenina pojetí konkrétnosti vyplývá z jeho důrazu na úlohu praxe v poznání. Nepřekvapuje proto, že v leninské etapě vývoje marxistické filosofie formuloval G. A. Gevorkjan hluboce pravdivý poznatek, který má téměř charakter zákona: „čím je různorodější a mnohostrannější činnost člověka, tím více vlastností, stránek a vztahů předmětů a jevů člověk využívá, tím více poznává předmět z různých jeho aspektů“.³²⁾ Úloha praxe v konkrétním poznávání konkrétního (konkrétního v hmotné skutečnosti) je velmi závažná a my se k ní ještě vrátíme v další kapitole.

Lenin také virtuózně ovládal dialektiku obecného a specifického, podstaty a jevu a znal úlohu této dialektiky v konkrétně pravdivém poznání i její význam pro úspěšnou přeměnu světa. Po XX. sjezdu KSSS — v souvislosti s úsilím osvojit si všechno pozitivní z leninských metod práce — bylo napsáno hodně statí, které se rozbořem této dialektiky obíraly. To hlavní z tohoto rozboru, totiž hlavní z hlediska naší problematiky, bylo by možno shrnout asi v tom smyslu, že ke konkrétně pravdivému poznání patří reprodukce skutečnosti jako jednoty podstaty a jejího projevu, že nestačí pouze odrazit podstatné znaky, pokud je chápeme jen jako to společné, obecné a opakující se ve více předmětech a jevech, ale že je nutno v konkrétně pravdivém poznatku vystihnout, jaké formy projevu

²⁹⁾ N. G. Černyševskij, Izbr. fil. soč., 1938, str. 454. Citováno podle D. M. Kiburiji, Vopr. fil., 1957, No 2, str. 32.

³⁰⁾ V. I. Lenin, Spisy, I, Praha 1951, str. 442 a 452—453.

³¹⁾ Tamtéž, XXXII, str. 89 a 92—93. Všestrannost dialektická, zaručující myšlenkovou konkrétnost poznatku, nesmí být ovšem, jak učil Lenin, zaměňována s eklekticismem. Nedávno to u nás připomněl Pavel Materna v článku O přístupu logiky k otázce poměru mezi abstraktním a konkrétním, Filosofický časopis, 1958, č. 6, na str. 871. Výraz „konkrétní všestrannost“, kterého Materna používá, nepokládám však za nešťastnější. Doporučuji užívat obratu **dialektická všestrannost** (ta je, stručně formulováno, základním znakem myšlenkově konkrétního) jako označení pro kontrární pojem k pojmu **eklektická všestrannost**.

³²⁾ G. A. Gevorkjan, O roli abstrakcií v poznání (viz pozn. č. 17), str. 75.

bere na sebe toto obecné (obecné zákonitosti) v konkrétních podmínkách své realizace. Zdůrazňuje se, že k podstatě pojímané dialekticky, nepatří jen to obecné, ale také to hlavní (jádro, základ) ze specifiky předmětu či jevu.³³⁾

Podle zákona závazného souladu výrobních vztahů s charakterem výrobních sil, obecného to zákona společenského vývoje, skutečně po každé sociální revoluci dochází k souladu výrobních vztahů s charakterem výrobních sil. Tento soulad pak výrazně urychluje rozvoj výrobních sil. Podle téhož zákona narůstající nesoulad mezi výrobními vztahy a výrobními silami naopak rozvoj výrobních sil zpomaluje. Jenže ke konkrétně pravdivé znalosti tohoto zákona, tj. k takové znalosti, které by bylo možno vskutku úspěšně využít v praxi, patří znalost konkrétního projevu tohoto zákona. Tento obecný zákon se totiž projevuje jinak po buržoazní revoluci, jinak po vítězné revoluci socialistické (po první její fázi, tj. po převzetí moci proletariátem), zcela jiné jsou jeho konkrétní projevy v různých zemích apod. Obecně možno konstatovat, že projevy obecných zákonitostí přechodného období od kapitalismu ke komunismu jsou v každé zemi svérázné, specifické. To ovšem nijak neruší skutečnost, že ve všech zemích uvedené obecné zákonitosti zmíněného přechodného období objektivně působí. Přitom uplatňování nekonkrétních znalostí obecných zákonitostí vede zcela zákonitě k dogmatismu v teorii i v praxi. Naopak přehlížení obecných zákonitostí a přeceňování pouze specifického nutně vede k revizionismu.

Teze o konkrétně pravdivém poznání, zahrnujícím jak odraz obecného, tak zvláštního, specifického, jak odraz podstaty, tak jejího projevu, bývá však někdy interpretována způsobem, s nímž v žádném případě nelze souhlasit. Uvádívá se, že pro konkrétně pravdivý poznatek, pro konkrétní pojem nebo vůbec pro skutečný pojem je „charakteristická všeobecnost, která zahrnuje do sebe veškeré bohatství konkrétního, jednotlivého a zvláštního“.³⁴⁾ Také aplikace Hegelovy poučky o pojmu jako podstatě, jako o všeobecném, zahrnujícím v sobě bohatství zvláštního v Černyševského pojetí „konkrétního pojmu“, které jsme již citovali, se vyznačuje stejnou chybou, protože vychází z toho, že v něm může jít o postížení všech vlastností a zvláštností. V obou uvedených případech jde zjevně o negativní vliv hegelovského idealismu.

U Hegela neznamená postup od abstraktního ke konkrétnímu v podstatě nic jiného než vznik „konkrétního“ (v idealisticko-ontologickém smyslu tohoto slova). Hegel učí, že „der Begriff in seiner formellen Abstraktion sich als unvollendet

³³⁾ Srovnej např. V. I. Čerkesov, Nekotoryje voprosy teorii ponjatija v dialektičeskoj logike, Vopr. fil., 1956, No 2, str. 69–70, D. M. Kiburija, K voprosu o konkretnosti ponjatija, tamtéž, 1957, No 2, str. 33–34, G. M. Gevorkjan, O roli abstrakcii v poznanii (viz pozn. č. 17), str. 109–110, Andrej Hlávěk, K problému abstraktného a konkrétného v dialektickom materializme (viz pozn. č. 19), str. 18–19 aj.

³⁴⁾ Srovnej heslo „Ponjatije“ v druhém vydání Velké sovětské encyklopedie. Na kritizovanou chybu v tomto hesle první upozornil, pokud je mi známo, S. F. Jefimov v článku Konkretnoje ponjatije i čuvstvennoje znanije, Vopr. fil., 1956, No 3, str. 60.

zeigt und die in ihm selbst gegründete Dialektik zur Realität so übergeht, daß er sie aus sich erzeugt“.³⁵) Pojem, který je zpočátku abstraktní, stává se ve svém jinobytí realitou. V Hegelově filosofické soustavě je proto zcela pochopitelné, že takový pojem má všechny vlastnosti a zvláštnosti a že všeobecné v takové podobě zahrnuje v sobě veškeré bohatství jednotlivého a zvláštního.

V dialektickém materialismu však vede taková teze k důsledkům, které jsou zcela nepřijatelné.

Kdybychom akceptovali poučku o konkrétních všeobecných poznatcích, zahrnujících v sobě veškeré bohatství jednotlivého a zvláštního, znamenalo by to připustit pro tyto poznatky úplnou jejich zakončenost, připustit názor, že už je nebude možno dál doplňovat a zpřesňovat, a s tím je pochopitelně v rozporu nesčíslné množství tezí dialektického materialismu, zvláště gnoseologie. Na druhé straně, kdybychom poznatek o obecném a podstatném byli ochotni považovat za konkrétní pouze v tom případě, když zahrnuje v sobě všechny zvláštnosti jednotlivého a jevového, v němž se to podstatné projevuje, pak bychom ovšem zjistili, že takové poznatky neexistují. Logicky bychom z toho musili vyvodit závěr, že konkrétně pravdivé poznání není možné, a tak fakticky přejít na pozici agnosticizmu.³⁶)

Na další zcela nepřijatelný důsledek upozornil S. F. Jefimov.³⁷) Kdyby poznatky o všeobecném zahrnovaly veškeré bohatství zvláštního a jednotlivého, pak by filosofické pravdy o nejobecnějších zákonitostech, o obecných kategoriálních vztazích, prostě o podstatě objektů vysokého stupně obecnosti, musely zahrnovat také poznatky o veškerém bohatství dílčích oblastí hmotné skutečnosti, které zkoumají speciální vědy. Vědeckou filosofii by pak bylo třeba považovat za jakousi univerzální vědu věd. My však víme, že vědecká filosofie ničím takovým není. Vědecká filosofie má svůj specifický předmět a má svůj vyhraněný ideologický charakter, zahrnující v sobě jak moment vědeckosti, tak stranickosti.

³⁵) G. W. F. Hegel, *Wissenschaft der Logik* (viz pozn. č. 18), S. 230.

³⁶) Srovnej E. V. Iljenkov, *O dialektice abstraktnogo i konkrétnogo v naučno-teoretickeskom poznání*, *Vopr. fil.* 1955, No 1, str. 50–51.

³⁷) S. F. Jefimov, *Konkrétnoje ponjatije i čuvstvennoje znanije* (viz pozn. č. 34), str. 60.

Je zajímavé, jak autor na téže stránce vykládá vznik kritizované nepřesnosti. Především dokázal, že v ruském vydání Leninových *Filosofických sešitů* z roku 1947 byl vytištěn na str. 73 v Leninově glose k příslušné Hegelově tezi z *Vědy o logice* za slovy v závorce „všechno bohatství vlastního a jednotlivého?“ omylem místo otazníku vykřičník. (V českém vydání SNPL z roku 1953, pořízeném podle ruského vydání z roku 1947, je na str. 73 tento omyl zachován.) Jefimov se odvolává na Leninův rukopis. Vydání z roku 1938, můžeme-li usuzovat z jedině nám známé citace tohoto místa, pořízené podle tohoto vydání (vydání samo jsme neměli k dispozici), mělo na tomto místě také ještě otazník (srovnej *Vopr. fil.* 1956, No 2, str. 69).

Jefimov pak ukazuje, že na základě tohoto omylu došlo ke zmíněným nepřesnostem. Pozoruhodné je, že autor stati považuje tuto poměrně nepatrnou chybu za příčinu, která vedla k zaujetí vyložené nepravdivého stanoviska v otázce ne zcela bezvýznamné, stanoviska, z kterého logicky vyplývají důsledky tak absurdní. Domnívám se, že v daném případě v uvedené tiskové chybě (a kdo ví, proč k ní došlo, šlo-li skutečně o chybu sazečovu) našla jakousi svou pouze vnější oporu nezdravá hegelianská tendence. Mám za to, že zde jde o vliv Hegelova idealismu, a to buď přímý nebo zprostředkovaný pojetím „konkrétního pojmu“ v díle Černyševského.

Jako obecná metoda poznání může napomáhat speciálním vědám. Aby jí mohlo být se zdarem použito jako obecné metody poznání, k tomu je třeba, aby přihlížela také k nejpodstatnějším výsledkům speciálních věd; nemůže však a ani se nesmí pokoušet tyto vědy nahrazovat.

Ovšem také o kterékoli speciální vědě jako o organickém systému abstrakcí, odrážejícím objekty a jejich souvislosti z příslušné zkoumané oblasti skutečnosti, platí, že žádná věda ani celou svou příslušnou oblast, ani žádnou z jejích částí či stránek není s to odrazit se všemi zvláštnostmi a jednotlivostmi. Svědčí o tom na příklad neustálý vývoj pojmu číslo a jiných matematických pojmů, který nedávno stručně načrtla V. I. Stempkovskaja v knížce „O roli abstrakcí v poznání“.³⁸⁾

Všechny pojmy všech speciálních věd, stejně jako kategorie a pojmy vědecké filosofie (a nejen kategorie a pojmy, platí to o veškerých poznatcích) se neustále vyvíjejí, prohlubují a zpřesňují, a to nejen proto, že to představuje nesporně objektivní zákon vývoje veškerého poznání, ale především proto, že i sama hmotná skutečnost jako objekt poznání se neustále pohybuje, mění a vyvíjí. Teprve na konci nekonečného nikdy neukončitelného procesu hromadění vědeckých pojmů, zákonů a teorií si lze pouze představit reprodukci konkrétního ve vší jeho úplnosti. Na každém aktuálně existujícím jednotlivém stupni vývoje poznání (minulém, dnešním nebo kterémkoli budoucím) pak jsou naše pojmy, vědecké zákony a vůbec poznatky s to reprodukovat konkrétní v hmotné skutečnosti v podobě konkrétně pravdivých poznatků, postihujících podstatné včetně toho hlavního ze specifiky poznávaného objektu.

A je třeba zdůraznit, že také není třeba, aby byly postihovány všechny vlastnosti a zvláštnosti, veškeré zvláštní a jednotlivé, protože v praxi na každém příslušném stupni vývoje společenské výroby a revolučně politické aktivity postačí pro zdar aplikace příslušných poznatků jen jistá dosažená úroveň poznání (než si praxe — pochopitelně za existence relativně samostatného vývoje poznání — vynutí dosažení úrovně vyšší).

*

Další krajnost v pojetí charakteru konkrétnosti pravdy představuje jednostranné přecenění toho významu postupu od abstraktního ke konkrétnímu na úkor postupu od konkrétního k abstraktnímu, který tento postup nesporně pro celkový poznávací proces má. Současně se v tomto případě příliš jednostranně zveličují myšlenkově konkrétní momenty v pravdách na úkor momentů smyslově konkrétních, a to dokonce i v pravdách filosofických, v nichž **myšlenkově konkrétní** skutečně hraje větší úlohu než **smyslově konkrétní**, ne však tak velkou, jakou mu přisuzují obhájci této krajnosti. (Hraje ji hlavně proto, že filosofie jako věda o obecném, i když v jeho vztahu k jednotlivému — především syntetizuje

³⁸⁾ Viz pozn. č. 13, str. 37—52.

poznatky jednotlivých věd, a protože tam, kde převládá syntéza, nutně převažuje postup od abstraktního ke konkrétnímu.)

E. V. Iljenkov v článku z roku 1955 dovozuje, že „způsob pohybu od abstraktního ke konkrétnímu je jediný způsob, jediná metoda vytváření vědeckých abstrakcí, pojmů, s jejíž pomocí možno logicky reprodukovat předmět jako produkt samovývoje...“. Dále sice vykládá, že „každý krok“ postupu od abstraktního ke konkrétnímu „představuje operaci odvození nové abstrakce ze smyslově dané různorodosti“, ukazuje se však, že takové vytváření nových abstrakcí považuje pouze za „moment“, za „krok“, za „stupeň“ obecného průběhu logického procesu, jímž rozumí koneckonců cestu od abstraktního ke konkrétnímu.³⁹⁾

Tyto názory se plným právem setkaly s ostrou kritikou nejen v článku S. F. Jefimova,⁴⁰⁾ ale nedávno také v Základech teorie poznání I. D. Andrejeva.⁴¹⁾ Není třeba tyto kritiky interpretovat a není ani třeba k nim mnoho dodávat. Postačí označit je za plně oprávněné a zcela přesvědčivé.

Horší je, že podobné názory autora jinak velmi zajímavé a hodnotné knihy „O roli abstrakci v poznání“ G. A. Gevorkjana zůstaly bez kritické odezvy. Autor se snaží vsugerovat čtenáři představu, že Karel Marx považoval postup od abstraktního ke konkrétnímu za „jedinou vědeckou metodu zkoumání a výkladu politické ekonomie“.⁴²⁾ Pokud nestačí k vyvrácení tohoto názoru už námi podaný výklad nejdůležitějších Marxových myšlenek o této otázce z knihy „Ke kritice politické ekonomie“, poznamenávám, že už rok před vydáním Gevorkjanovy knihy S. F. Jefimov charakterizoval Marxův postup v Kapitálu tak, že Gevorkjanovo tvrzení je ve světle této stručné a výstižné charakteristiky zcela neudržitelné.⁴³⁾ Přitom má autor zcela pravdu, že i v takových empirických vědách, jako jsou vědy biologické, hraje postup od abstraktního ke konkrétnímu důležitou úlohu. Autor však neukazuje, že tato jeho úloha v biologických vědách je relativně menší než v jiných vědách, např. v politické ekonomii. Autor se současně hluboce mýlí, tvrdí-li, že jde pak o jedinou vědeckou metodu i v těchto empirických vědách, a nazývá-li ji dialektickou a tak vzbuzuje dojem, že po-

³⁹⁾ E. V. Iljenkov, O dialektike abstraktno i konkretno v naučnoteoretičeskom poznání (viz pozn. č. 36), str. 56 a 52. V tomto článku je kromě kritizovaných tezí mnoho hluboce pravdivých poznatků a postřehů. Ke srovnání jednoho takového postřehu s našimi vývodmi jsme vyzvali v poznámce č. 36. Kromě toho se autorovi podařilo na str. 49 formulovat velmi zajímavé „zákon pohybu teoretického myšlení“, které podle tohoto zákona musí vyjadřovat ve formě výchozího všeobecného určení předmětu takovou stránku tohoto předmětu, která představuje nejjednodušší nutnou podmínku existence všech ostatních stránek téhož předmětu a současně nutný a všeobecný následek, produkt vzájemného působení všech ostatních stránek daného předmětu, přitom následek, který se produkuje pohybem, životem předmětu v rozměrech stále se rozšiřujících. Autorovým kladem je také, že požaduje, aby se rozlišovalo „všeobecné“ (vždy podstatné a zákonité) od „obecného“, které je někdy podstatné, jindy nepodstatné, i když společné (str. 47). V článku je ještě mnoho jiných cenných podnětů a poznatků.

⁴⁰⁾ S. F. Jefimov, Konkretnoje ponjatije i čuvstvennoje znanije (viz pozn. č. 34), str. 64 a další.

⁴¹⁾ I. D. Andrejev, Osnovy teorii poznanija, izd. AN SSSR, Moskva 1959, str. 211–213.

⁴²⁾ G. A. Gevorkjan, O roli abstrakci v poznání (viz pozn. č. 17), str. 102.

⁴³⁾ S. F. Jefimov, Konkretnoje ponjatije i čuvstvennoje znanije (viz pozn. č. 34), str. 63.

stup od konkrétního k abstraktnímu netvoří nedílnou součást materialisticko-dialektické metody.⁴⁴⁾

Ve skutečnosti je tomu tak, že oba postupy hrají ve veškerém poznávání světa přibližně stejnou úlohu. Hrají ji proto, že pro poznávání světa jsou analýza a indukce, převládající při postupu od konkrétního k abstraktnímu, a syntéza a dedukce, převládající při postupu opačném, v podstatě stejně důležité. V dějinách lidského poznání bývaly ovšem doby (asi až k rozhraní mezi 18. a 19. stoletím), kdy převažoval postup od konkrétního k abstraktnímu nad postupem od abstraktního ke konkrétnímu. Bylo tomu tak částečně pro jistou neznalost postupu od abstraktního ke konkrétnímu jako postupu skutečně vědeckého poznání (pokud se ho užívalo, pak spíše bezděčně, hlavně pod vlivem nevědeckého myšlení středověkého), hlavně však proto, že v tehdejších metodách vědeckého poznání převládá analýza a indukce, které jsou charakteristické jak pro většinu věd v období jejich zrodu a počátečního vývoje, tak současně i pro postup poznání od konkrétního k abstraktnímu. Od té doby probíhá však proces vzájemného vyrovnávání jejich úlohy, a proto relativně — proti dřívějšímu stavu — stále vzrůstá význam postupu od abstraktního ke konkrétnímu. To je první důvod, proč vzniká dojem, že tento postup je „jedinou vědeckou metodou“ apod.

Další důvod záleží ve skutečnosti, že ve vědách o společnosti, hlavně v marxisticko-leninských disciplínách, které představují teoretické základy vědeckého komunismu, hraje tento postup relativně větší úlohu než v ostatních vědách.

To platí o politické ekonomii. Marxovou velkou zásluhou právě bylo, že uplatnil tuto metodu logické abstrakce, ovšem při tom si byl vědom toho, že postup od konkrétního k abstraktnímu představuje jediné spolehlivé základy postupu od abstraktního ke konkrétnímu. Proto věnoval tolik pozornosti serióznímu zevšeobecnování faktů, proto snesl tolik dokladů o životě kapitalistické společnosti.

Platí to také o vědecké filosofii, kde převaha postupu od abstraktního ke konkrétnímu je ještě zjevnější. Vyplývá to z větší možnosti filosofických pravd být myšlenkově konkrétní a z jejich menší možnosti být smyslově konkrétní, než jakou mají pravdy kterékoliv vědy speciální. Vyplývá to tedy z toho, co jsme již dokázali výše. Přitom nelze nevidět, že převaha postupu od abstraktního ke konkrétnímu není stejně výrazná ani ve všech filosofických disciplínách (např. méně výrazná je v historickém materialismu a výraznější je v materialistické dialektice), ani ve všech stadiích vývoje filosofie (výraznější je např. vždycky, kdykoliv se vědecká filosofie může soustředit převážně na rozbor svých základních kategorií, méně výrazná je v obdobích, kdy jde především o to, aby byla filosoficky zevšeobecněna nová a nově objevená fakta). Ovšem ani ve filosofii není tato převaha nikdy tak velká, jak si namlouvají kritizovaní autoři.

⁴⁴⁾ Srovnej G. A. Gevorkjan, O roli abstrakci v poznání (viz pozn. č. 17), str. 102 a další.

Třetí důvod, proč dochází k přecenění tohoto postupu na úkor postupu opačného, záleží v tom, že někteří marxističtí filosofové velmi snadno, jak jsem již naznačil v první kapitole, podlehnouvisť jistě „iluzi z povolání“, zmíněnou relativní převahu tohoto postupu ve filosofii přenášejí — v podobě jednostranně zveličené — na veškeré vědecké poznání.

A konečně poslední příčinu kritizované krajnosti nesporně představuje přímý vliv Hegelovy filosofie. U Hegela se ovšem v jeho panlogické filosofii rozumělo podobné stanovisko samo sebou. S jistou dávkou zjednodušení můžeme říci, že Hegel redukuje smyslové na pojmové a smyslovou zkušenost pojímá jako pouhého podněcovatele činnosti myšlení, které teprve ve svém samovývoji jako čisté myšlení (ve svém pohybu od abstraktního ke konkrétnímu) lze podle něho považovat za skutečné poznání, poznání vědecké.

Tato koncepce postupu poznání ovšem výrazně ovlivnila celkové zaměření Hegelovy filosofie. Jenom proto Hegel spatřoval v úsilí o konkretizaci filosofických ideí, v úsilí o to, aby je v čisté myšlenkové sféře obohacoval o nová a nová určení, svůj hlavní a prakticky vlastně jediný úkol. Odtud nesporný spekulativní ráz Hegelovy filosofie.

Spekulativnost, odtržení od života můžeme označit za nejdůležitější důsledek kritizované krajnosti nejen pro filosofii Hegelovu, ale pro veškerou filosofii, včetně filosofie vědecké.

A přece dialektické pojetí vztahů mezi oběma postupy, jejich vzájemné prolínání vyžaduje, abychom v aplikaci obecně teoretických, až filosofických pravd na jednotlivé situace viděli přímo nejen nedílnou součást postupu od abstraktního ke konkrétnímu, ale také jeho základy, na nichž spočívá. Nejde o to, aby libovolně volené příklady maskovaly myšlenkově abstraktní ráz těch nebo oněch „pravd“, ale o to, aby k použití v rámci obecné metody speciálních věd i při řešení té neb oné otázky revolučně politického boje, byly rozpracovávány a stále obohacovány — byť jen o málo — především ty pravdy, které jsou — ovšem přes mnohé zprostředkující činitele — použitelné v praxi.

*

Můžeme nyní přehledně uvést důsledky pro pojetí předmětu filosofie a celkového zaměření nemarxistické filosofie, vyplývající z přecenění myšlenkově konkrétních momentů v poznání:

1. filosofie bývá vydávána za vědu věd, což ovšem mívá také jiné své příčiny;
2. jsou posilovány racionalisticko-idealistické tendence, logicismus, nativismus, apriorismus apod.;
3. uvedená krajnost konečně značně zesiluje spekulativní charakter těch nemar-

xistických filosofií, které jí podléhají (v současné době sem patří kromě novo-hegeliánství i některé proudy fenomenologické, existencialistické⁴⁵) aj.).

*

Důsledky této krajnosti pro pojetí předmětu a celkového zaměření filosofie marxisticko-leninské, pokud ji ojedinele obhajují také marxističtí filosofové, můžeme již uvést také přehledně.

1. Je to především snaha spatřovat specifičnost filosofie v tom, že je „vědou o nejvšeobecnějších zákonech myšlení, které v sobě odráží objektivní bytí“.⁴⁶) Přeceňování té skutečnosti, že dialektický materialismus je také dialektickou logikou (ovšem až na posledním místě), je možno výstižně nazvat logicismem v marxistickém rouše.⁴⁷)

2. V souvislosti s úsilím rozvíjet Leninův odkaz bylo napsáno mnoho prací s problematikou dialekticko-logickou. Nedostatkem velmi mnohých z nich je nejen nedostatečný zřetel ke smyslově konkrétním momentům filosofických pravd, ale zvláště úplné přehlížení hlediska praxe. A to představuje další negativní důsledek uvedené krajnosti v marxisticko-leninské filosofii.

Projevilo se to např. v kritizovaném článku E. V. Iljenkova a ve stati I. V. Nikolajeva „Problémy dialektičeskoj logiki“. V ní autor mimo jiné píše o indukci a dedukci, o postupu od abstraktního ke konkrétnímu tak, jako by dialektická logika nebyla relativně samostatnou stránkou dialektického materialismu, v níž je třeba brát zřetel ke gnoseologii a k celé materialistické dialektice, ale jako by v ní šlo jenom o studium čistých forem dialektického myšlení.⁴⁸)

⁴⁵) Zmínku o jednom existencialistickém pojetí konkrétnosti pravdy viz ve studii, kterou napsal M. L. Čalin: Kritika ekzistencializma K. Jaspersa, sborník Kritika sovremennoj buržoaznoj filosofii i revizionizma, izd. VPS i AON pri CK KPSS, Moskva 1959, str. 176.

⁴⁶) Todor Pavlov, Teória odrazu, SAVU, Bratislava 1951, str. 260; viz též str. 267 a 417. Z reakce Todora Pavlova na článek V. S. Molodcova („Ob ošibkach v ponimanii predmeta dialektičeskogo materializma“, Vopr. fil. 1956, No 1) v brožuře „Dialektiko-materialističeskaja filosofija i častnyje nauki“ vyplývá, že autor nadále si není vědom ani relativní samostatnosti materialistické dialektiky, teorie poznání a materialisticko-dialektické logiky jako stránek dialektického materialismu, ani nutnosti tyto stránky v souladu s předmětem vědecké filosofie subordinovat. Nespatřuje ve filosofii především materialistickou dialektiku, také teorii poznání a teprve na posledním místě (co do důležitosti a významu pro celou dialektikomaterialistickou filosofii) dialektickou logiku, ale v podstatě obhajuje své neudržitelné logicistické stanovisko. (Srovnej uvedenou brožuru v ruském překladě, vydaném v Izd. inostr. lit., Moskva 1957, str. 91–98.)

⁴⁷) Srovnej L. Tošenovský, K otázce předmětu theorie poznání dialektického materialismu, zvláště kap' III, Přehled, cykl. diskusní materiály z kateder ML na vys. školách, vydává MŠK, roč. 1957, č. 3, str. 1–14.

⁴⁸) I. V. Nikolajev, Problemy dialektičeskoj logiki, Učenyje zapiski Leningr. gos. pedagog. inst., tom XXXI, vyp. I, 1957.

Autor v této stati přes kritizovaný nedostatek uskutečnil velmi chvályhodný pokus. Jestliže se totiž dosud o předmětu dialektické logiky psalo buď tak, že se vytyčoval její vztah ke gnoseologii a k materialistické dialektice, nebo tak, že se uvažovalo o rozdílu mezi logikou formální a logikou dialektickou, I. V. Nikolajev první, pokud je mi známo, se pokusil nastínit přehled všech hlavních problémů, kterými by se měla dialektická logika obírat. Podářilo se mu skutečně vypo-

3. Třetí důsledek se projevil hlavně v dialekticko-logickém učení o pojmu, a to ve třech směrech.

a) Začalo se zcela chybně učit, že pro skutečný pojem je charakteristická všeobecnost, která do sebe zahrnuje veškeré bohatství konkrétního, jednotlivého a zvláštního.

b) **Myšlenkově abstraktním** pojmům někteří autoři upírají charakter **pojmu** a doporučují, aby byl označován slovem **abstrakce** — a slovem „pojem“ aby byl označován pouze **myšlenkově konkrétní** pojem. V tomto případě jde o pokus nepřipustně zúžit obsah pojmového myšlení jako jedné ze stránek poznání.⁴⁹⁾

c) Jeden autor vyslovil tezi, že **praxe** (působení člověka na přírodu) je východiskem pouze při tvorbě pojmů, kdežto východím bodem procesu tvorby představ prý je působení přírody na člověka.⁵⁰⁾ Tento autor nevzal v úvahu, že praxe je východiskem (také cílem, kritériem atd.) veškerého poznání v dialektické jednotě všech jeho stránek, včetně smyslového nazírání a jeho jednotlivých prvků. Považovat praxi za východisko pouze myšlení (nebo dokonce jen tvorby pojmů) je nesporný důsledek zmíněné racionalistické krajnosti v marxistické filosofii.

4. Poslední důsledek pro celkový charakter vědecké filosofie, vyplývající z přecenění myšlenkově konkrétních momentů v poznání, představuje jistá spekulativnost v části filosofických prací z posledních let. Je zajímavé, že nejvíce je zatížena touto spekulativností většina článků o **konkrétním** a **abstraktním**.

Vyvozování idejí z idejí bez konfrontace obecných tezí se životem, s jednotlivým, s praxí, skrývá v sobě současně nebezpečí dogmatismu, který je, jak se zdá, zákonitým průvodcem každé plané spekulace.

Základ konkrétnosti filosofických pravd bude proto třeba hledat rozbořením pravd, které uvedenými nedostatky netrpí.

3. O ZÁKLADU A PODSTATĚ KONKRÉTNOSTI FILOSOFICKÝCH PRAVD

Za konkrétně pravdivé můžeme považovat jen poznatky, které mají svůj základ v praxi a jejichž pravdivost se prověřuje praxí. Tyto dvě základní

čist její hlavní kategorie a problémy. Jistý nedostatek i tohoto záslužného činu však spočívá v tom, že tyto problémy a kategorie nepovažuje pouze za typické pro dialektickou logiku a že si není vědom ani toho, že jistý dialekticko-logický aspekt mají jak typické kategorie a problémy materialistické dialektiky, tak typické kategorie a problémy gnoseologické. Není si vědom toho, že kategorie materialisticko-dialektické logiky musí mít a také mají své aspekty gnoseologické a materialisticko-dialektické (materialisticko-ontologické).

⁴⁹⁾ Srovnej D. M. Keburija, K voprosu o konkretnosti ponjatija (viz pozn. č. 3), str. 34 a E. V. Iljenkov, O dialektike abstraktnogo i konkretnogo v naučno-teoretičeskom poznanii (viz pozn. č. 36), str. 52.

⁵⁰⁾ Srovnej V. M. Boguslavskij, K voprosu ob obrazovanii ponjatij, Vopr. fil., 1958, No 8, str. 22—23.

funkce praxe tvoří důležitou součást poznávacího procesu (funkce praxe, nikoliv praxe jako taková, jak bývá někdy nepřesně uváděno).⁵¹⁾ Naopak prázdné a abstraktní jsou „poznatky“, získané planým teoretizováním odtrženým od praxe.

Co to znamená ve vztahu k filosofickým konkrétně pravdivým poznatkům? Znamená to, že ani jich nesmí a nemůže být dosahováno v odtržení od praxe, že i jejich základ a kritérium představuje praxe. Jenže to platí o všech pravdách v dialektické jednotě jejich objektivních, absolutních a současně relativních — i konkrétních charakteristik. Praxe je základem jednoty smyslově nazíravé a pojmově myšlenkové stránky pravdivého poznání (současně také základem jednoty smyslové a myšlenkové konkrétních momentů v pravdě), je východiskem a cílem pravdy. Souhrnně v tomto smyslu označujeme obyčejně praxi za základ poznání (jde o prvou ze dvou výše uvedených základních funkcí praxe v poznání). V čem však záleží ta specifická funkce praxe jako základu pravdivého poznání, která nám tane na mysli, když hledáme základ konkrétnosti pravdy, v našem případě speciálně pravd filosofických?

Jsou to nejspíše ty stránky objektivního vývoje společenské praxe, které posunují do středu naší pozornosti vždy určité filosofické otázky. Toto „posunutí do středu naší pozornosti“ je velmi složité a bohatě zprostředkované. Společenská výroba přes technické vědy, přes přírodní vědy, provádějící základní výzkum, přes obecné metodologické problémy těchto věd si v té nebo oné podobě vynucuje, aby ty nebo ony partie filosofické problematiky byly propracovány hlouběji než ostatní. Revolučně politická praxe přes ekonomické a politické rozbory situace a nárysy perspektiv dalšího společenského vývoje, přes politickou ekonomii a přes vědecký komunismus určuje aktuální filosofickou problematiku.

Hlavní článek v řešení politických úkolů se promítá do zaměření filosofie nikoli přímo, ale většinou přes vědecko-komunistickou problematiku v podobě požadavků na důkladnější propracování vždy určitých stránek vědecké filosofie jako obecné metody revolučně politické praxe. Přitom nelze souhlasit se zjednodušujícími představami o aktuálnosti těch nebo oněch partií vědecké filosofie, jak nedávno výstižně upozornila I. Dubská.⁵²⁾ Aktuální ve filosofii je nejen širší

⁵¹⁾ Viz např. VI. Mlíkovský, Leninská jednota teorie a praxe, Nová mysl, 1960, č. 4, str. 350. Stejně nepřesné je opačné tvrzení, že poznání je součástí praxe. Zdeněk Mlynář (Filosofie a praxe, tamtéž, č. 3, str. 291) vytýká právem soudruhům, kteří podléhali vlivu pozitivistických tendencí, že proces pravdivého poznání chápali jen jako proces adekvátní myšlenkové registraci skutečnosti, a „nikoli jako součást procesu změny samotného předmětu poznání (přírody nebo společnosti) lidskou společenskou praxí“. Jenže nepřesné je chtít, aby proces poznání jako takový se považoval za součást procesu změny hmotné skutečnosti společenskou praxí. Součástí tohoto procesu jsou pouze funkce pravdivého poznání v praxi, např. být výchozím bodem každé úspěšné praktické činnosti a být současně jakýmsi vedlejším produktem této činnosti (u vědecko-experimentální praxe však produktem hlavním).

⁵²⁾ Srovnej Irena Dubská, K problematice stranickosti a vědeckosti marxisticko-leninské filosofie, nakl. ČSAV, Praha 1960, str. 214—215. Srovnej také stručnou poznámku o těžce věci u Igora Hrušovského, Tri iniciativy v dejnách filozofie (viz pozn. č. 2), str. 100.

než to, co je **politicky aktuální** (viz podněty zprostředkované přírodními vědami, těmi úseky politické ekonomie, které studují dlouhodobě působící ekonomické zákonitosti aj.). Aktuální ve vědecké filosofii je především relativně trvanlivější než to, co obvykle považujeme za „politicky aktuální“. Tento trvanlivější ráz aktuálního ve filosofii vyplývá z toho, že filosofie studuje obecné, i když ve vztahu k jednotlivému. Jen proto může také sloužit ve svém celku jako obecná metoda nejen poznávací, ale i praktické činnosti.

Z druhé strany se toto **posunutí do středu naší pozornosti** vždy určitých filosofických pravd (otázek, zákonů a kategorií) jeví jako požadavek, aby rozpracovávání té nebo oné filosofické problematiky směřovalo vždy (opět ovšem nikoliv přímo, ale přes více nebo méně zprostředkujících činitelů) k praktickému cíli. Z toho důvodu lze právem považovat Marxovu XI. tezi o Feuerbachovi za výraz požadavku konkrétnosti filosofických pravd.⁵³⁾ Marxističtí filosofové, jimž skutečně jde o to, aby svět byl změněn k lepšímu, plní jen polovinu svého úkolu, zúčastňují-li se po dobu několika let pouze přímého procesu revoluční přeměny společnosti (svou bezprostřední účastí na plnění politických úkolů, svou propagandistickou činností apod.). Je také třeba, aby hluboce rozpracovávali ty otázky filosofické teorie, které mají nejbliže k hlavnímu článku celého řetězce vědecko-metodologických a revolučně politických úkolů, i když tato blízkost není prakticky nikdy bezprostřední a proto obvykle není patrna na první pohled. Takto pojmávaný požadavek konkrétnosti filosofických pravd může uchránit vědeckou filosofii jak před praktikismem a nezdravým konjunkturalismem, tak před planou spekulací.

Je třeba zdůraznit, že také speciální vědy řeší problémy, které jsou posunuty společenskou praxí do středu pozornosti příslušných vědeckých pracovníků. Avšak žádná speciální věda není spjata se společenskou praxí v celé její šíři tak, jak je s ní spjata vědecká filosofie; vztah žádné speciální vědy k praxi není tak bohatě členěn, jako jsou vskutku plně rozvinuty souvislosti mezi vědeckou filosofii a praktickou aktivitou těch, kdož usilují o změnu světa k lepšímu.

Všechno, co jsme dosud uvedli o základu konkrétnosti filosofických pravd, můžeme shrnout ve zjištění, že tento základ spočívá v jejich svérázném a bohatě zprostředkovaném sepětí se společenskou praxí.

*

Přistupujeme-li nyní k odpovědi na otázku, co představuje podstatu konkrétnosti filosofických pravd, pak je třeba jednak předeslat, že do takové podstaty nesporně patří to nejdůležitější z provedené analýzy základu a charakteru těchto pravd, jednak můžeme konstatovat, že v této odpovědi bude současně obsaženo shrnutí hlavních myšlenek z celého tohoto příspěvku.

⁵³⁾ Srovnej Georg Mende, Freiheit und Verantwortung, VEB, DVdW, Berlin 1958, S. 75.

Přítom leccos z toho, co považujeme za základ a v čem spatřujeme celkový ráz konkrétnosti filosofických pravd, patří spíše k jevové stránce této konkrétnosti. Ta však není od podstaty analyzované konkrétnosti oddělena žádnou vysokou zdí, ale je s ní naopak nesčetnými přechody dialekticky spjata. Zaměříme-li se nyní jen na to podstatné, nemělo by tomu být rozuměno tak, že bagatelizujeme *souvislost* podstatného s jevovým, které koneckonců není ničím jiným než projevujícím se podstatným. Pouze ji už na tomto místě nebereme v úvahu.

K podstatě konkrétnosti filosofických pravd nesporně patří zjištění, že v takových pravdách jsou obsaženy nejen myšlenkově konkrétní momenty, ale také momenty smyslově konkrétní. Znamená to současně, že při objevování nových filosofických pravd je třeba postupovat nejen od abstraktního ke konkrétnímu, ale také od konkrétního k abstraktnímu.

Ve filosofických pravdách (a vůbec v pravdě; všechno to, co bylo dosud v tomto shrnutí uvedeno, se také vztahuje k pravdě vůbec) rozeznáváme dvě stránky konkrétnosti:

1. jejich podmíněnost okolnostmi, místem a časem (v dějinách filosofie nebo vůbec v dějinách vědění se to projevuje jako historická podmíněnost poznání),

2. nejvyšší možná dialektická všestrannost a co největší úplnost myšlenkových určení (v dějinách filosofie nebo vůbec v dějinách vědění má tato stránka podobu myšlenkové reprodukce uzlových bodů poznání).⁵⁴⁾

V první stránce je brán zřetel k jednotlivému a jde tudíž o empirický aspekt konkrétnosti (o její empirickou stránku). V druhé stránce jde o myšlenkovou reprodukci konkrétního z hmotné skutečnosti, čili jde o její aspekt racionální (o její racionální stránku). A obě tyto stránky v pravdě a také v pravdách filosofických tvoří dialektickou jednotu.

Poněvadž je tato jednotu skutečně dialektická, není na všech úsecích a ve všech stadiích vývoje lidského vědění úloha obou stránek konkrétnosti poznání stejná. Právě ve filosofických pravdách výrazně převažuje úloha racionální stránky nad úlohou stránky empirické. Tato převaha nesmí však ani ve filosofii vést k tomu, že se při myšlenkové reprodukci konkrétního z hmotné zkušenosti podniká „nesmyslný pokus zahrnout do obecného pojmu (a nejen do pojmu a kategorie, ale vůbec do kteréhokoliv filosofického poznatku; pozn. L. T.) všechny zvláštní znaky ojedinělých jevů“. Nevyplývá z ní ovšem ani právo vyhýbat se „konfliktu s krajní rozmanitostí jevů“.⁵⁵⁾

Co největší úplnost různorodých určení je třeba také pojímat jako dialektickou jednotu těchto určení, nikoli jako jakousi řadu určení stojících vedle sebe. Dialektičnost této jejich jednoty záleží především v existenci zmíněné jednoty této racionální stránky konkrétnosti se stránkou empirickou, jednak pak — a to ještě

⁵⁴⁾ Srovnej Vladimír Ruml, K základním otázkám logického pozitivismu, Nová mysl 1958, č. 5, str. 427.

⁵⁵⁾ V. I. Lenin, Spisy, V, SNPL 1953, str. 149.

ve větší míře — ve vztahu celého klubka těchto určení k praxi jako ke kritériu pravdy a jako k „určovateli toho, čeho je třeba člověku“.⁵⁶⁾

Vlastní jednota všech určení je výsledkem vývoje předmětu, o němž ta nebo ona filosofická pravda vypovídá. Dialektické sepětí jednotlivých určení je odrazem objektivního působení všech nejobecnějších zákonitostí vývoje konkrétního v hmotné skutečnosti, objektivně existujících kauzálních souvislostí apod. V tomto smyslu proto právem označil nedávno jeden autor za poslední kořen konkrétnosti „jednotu protikladů“⁵⁷⁾ (k dalším „kořenům“ patří **přechod kvantitativních změn ve změny kvalitativní, negace negace, kauzalita** aj.).

To, co z funkce praxe (tj. být základem konkrétnosti pravdy, speciálně pravd filosofických) vchází i do podstaty konkrétnosti filosofických pravd, představuje celý soubor vztahů mezi obecnými filosofickými poznatky a vždy jednotlivými konkrétními věcmi a souvislostmi z hmotné skutečnosti. Jde o soubor vztahů, který je náplní každé společensko-praktické (výrobní, revolučně politické i vědecko-experimentální) činnosti. A nejen to. Jde také o bohatě zprostředkované vztahy mezi filosofickými pravdami a výrobními, revolučně politickými a vědecko-výzkumnými úkoly, včetně jejich plnění.

Vybrat a určit konkrétní předmět zkoumání z přírodní nebo společenské skutečnosti, vytknout konkrétní úkoly v praktické přeměně světa, především společností, jakož i úspěšně zkoumat a plnit vytčené praktické úkoly jsme s to jen v tom případě, pojmáme-li zkoumaný předmět a tyto úkoly jako momenty celkového vývoje, jako momenty společenského vývojového procesu. A k takovému pojetí je bezpodmínečně nutná znalost a stále se prohlubující studium konkrétních filosofických pravd o světě a nejobecnějších zákonitostech jeho pohybu, i o společnosti a obecných zákonech jejího vývoje.

⁵⁶⁾ V. I. Lenin, Spisy, XXXII, SNPL 1955, str. 91.

⁵⁷⁾ S. B. Cereteli, K leninskému ponímaníju dialektičeskoj prirody istiny, Vopr. fil. 1960, str. 78—79. Srovnej také V. I. Čerkesov, Nekotoryje voprosy teorii ponjatija v dialektičeskoj logike, Vopr. fil. 1956, No 2, str. 70.